

ZGODOVINSKA KULTURA¹

Ob odkritosrčnem pogledu na sedanjo srednjo šolo moramo priznati, da je pouk zgodovine v naši srednji šoli v krizi. Sicer je že stari Cicero rekel, da je zgodovina učiteljica življenja, kar so za njim neštetokrat ponavljali. Toda marsikateri od današnjih srednješolcev bi raje, kakor tej antični modrosti, pritegnil onemu staremu odgovoru nanjo, da je najtrdnejše od vsega, kar nas uči zgodovina, to, da se niti vladarji niti narodi niso še nikoli ničesar naučili iz zgodovine. Tudi marsikateri profesor ne zna odgovoriti na vprašanje, kaj, odnosno kako naj pouk zgodovine koristi za življenje; ravno tako ne more odgovoriti, s čim zgodovinski uri približuje mladini razne abstraktne pojme (na primer narodno zavednost, razumevanje življenja itd.). Seveda odloča tu zelo mnogo učni načrt. Tako ni čudno, če se marsikateremu dijaku izenači predstava zgodovine z dolgimi zaporedji števil, vladarjev in vojsk. Stvar, ki bi morala biti ogrodje, postane bistvo vsega. Od vsega trudapolnega spominskega dela, ki ga je tak srednješolec opravil ob zgodovinskih urah do mature, ima silno malo koristi. Niti od daleč ne zasluži polnosti življenja, ki polje za kulisami tega ogrodja, ki ga imenuje on zgodovina.

Tak pojav bi ne bil tako zelo važen, če zgodovinska kultura in vzgoja ne bi imeli po svoji smeri v vzgoji in življenju posameznika in naroda tako nenadomestljive vloge. Prav pri nas Slovencih je kmalu mogoče ugotoviti po obsegu in vrednotenju pretirano racionalistično ideološko vzgojo in kulturo, obenem pa pomanjkanje zgodovinske vzgoje in kulture. Ne mislim s tem, da bi bilo treba zgodovini posvetiti ne vem koliko ur na

¹ Sledi navedena najvažnejša literatura: Below G., Die deutsche Geschichtschreibung von den Befreiungskriegen bis zu unseren Tagen, 1924; Bernheim E., Einleitung in die Geschichtswissenschaft, 1926; isti, Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie, 1914; Davenson H., Tristesse de l'histoire, Esprit, aprila 1939; Grotenfelt A., Die Wertschätzung in der Geschichte, 1903; isti, Geschichtliche Wertmaßstäbe, 1905; Langlois-Seignobos, Introduction aux études historiques, 1897; Meinecke Fr., Die Entstehung des Historismus I-II, 1936; Mehlis G., Lehrbuch der Geschichtsphilosophie, 1915; Preller H., Rationalismus und Historismus, HZ. 126, 1935; Rickert H., Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft, 1921; Sée H., Matérialisme historique et interprétation économique de l'histoire, 1927; isti, Science et philosophie de l'histoire, 1928; Troeltsch E., Der Historismus und seine Probleme, 1922; isti, Der Historismus und seine Überwindung, 1924; Zwitter F., Sociologija in zgodovina, 1938.

teden več kakor doslej, marveč samo to, da bi bilo treba podajati zgodovino na bistveno drugačen način, kakor se to doslej vrši. Danes namreč tudi pri pouku zgodovine obvladujejo snov različni racionalistični vidiki. Zgodovinska snov oblikuje učenca samo kot zbirka primerov in vzorov, urejena v njihovem smislu, medtem ko bi ga morala pri pravilnem podajanju oblikovati sama po sebi s svojo lastno neizčrpljivo polnostjo.

Če kratko ugotovimo najvažnejši vzrok današnje krize zgodovinskega pouka v srednji šoli, ga najdemo v dveh obrazilih ene ter iste napake, namreč napačnega odnosa do zgodovine. Pri takih, ki bi se radi učili iz zgodovine za življenje, vidimo le prepogosto misel, da je zgodovina samo zbirka dogodkov, ki naj bi nam dajali neposredna navodila in merila za sodobnost.² Ker tega ne morejo najti (zgodovinskemu dogajanju je namreč bistvena njegova enkratnost), menijo, da ta zgodovina ni »prava«, zato naj bi se zamenjala z gospodarsko, socialno, kulturno ali celo s kako filozofsko konstrukcijo zgodovine, kakor je to Crocejeva Zgodovina Evrope v 19. stoletju ali kaka »dialeksična« **pri**krojitev razvoja. Na drugi strani pa je le premnogokrat upravičena tožba študentov, da gledajo profesorji svojo nalogo samo v skrbi za to, da ve študent, ko stopi iz srednje šole v življenje ali na univerzo, neko množino dejstev iz občega in narodnega razvoja, da pozna najvažnejše ljudi in najvažnejše letnice, za druge stvari pa da se ne menijo mnogo, ali vsaj ne dovolj.³ Obe ti dve gledanji sta posledici v bistvu istega napačnega mnenja, da vzgaja zgodovina s spretno razporejeno množino snovi, ne pa z načinom podajanja. In prav tu tiči usodna napaka, podedovana iz časov, ko je še vse obvladoval racionalistični sistem.

Razmerje evropskega človeka do zgodovine je bilo namreč pred velikim prevratom mišljenja, izvršenim v 18. in 19. stoletju, bistveno različno od sedanjega. Takrat je vladalo mnenje, da je človek s svojim razumom, strastmi in vrlinami vedno isti, stalni element. Takratni avtorji so opisovali, sodili in vrednotili zgodovinske dogodke s stališča sklenjenega duhovnega sistema. Za vse, kar se ni skladalo z njihovo socialno fiziko in filozofskim sistemom, niso imeli drugega razlaganja, kakor človeško neumnost in hudobijo. Nič drugega namreč po njihovem mnenju ni moglo motiti stalnosti in jasnosti resnic, v katerih večnost so verjeli. Glavni, skoro bi rekel edini odločilni činitelj v zgodovini so gledali v človekovem zavestnem stremljenju in delu. Prav zato so tudi mislili, da lahko razlože važne prevrate z različnimi »kozarci vode« **in s podobnimi majhnimi vzroki, ki**

² Prim. brošuro Zgodovina — naša učiteljica, »Žar«, Ljubljana 1954.

³ To dokazujejo vse naše srednješolske učne knjige in repertoriji za zgodovino.

so sprožili človeško dejavnost. Zgodovina, ki so jo pisali, je visela v zraku, ljudje v njej so se gibali ne glede na kakršne koli stvarne ali socialne pogoje, vsi so mislili na isti način in uporabljali ista merila, kakor zgodovinar, ki jih je opisoval. To racionalistično zgodovinopisje je imelo predvsem dva smotra: na eni strani s stališča svojega sistema soditi preteklost, na drugi pa s poudarjanjem posameznih zgodovinskih primerov poučevati bralce.

Sredi 18. stoletja pa je začel v nasprotju s tem racionalizmom prodirati historizem, način mišljenja, ki opazuje vse človeške misli in dejanja in razvoj socialnega življenja glede na njihovo časovno pogojenost. Ta način konkretnega zgodovinskega mišljenja, ki države, prava, gospodarstva, vere, umetnosti in dejanj posameznega človeka ne presoja več s stališča večnih in absolutno veljavnih razumskih resnic in zahtev, marveč na podlagi meril, ki so bila lastna dobi, o kateri je pač govor, spada od 19. stoletja dalje med najbolj značilne poteze miselnosti moderne dobe. Resnica je sicer, da si nekateri žele, da bi se ta prevrat v mišljenju evropskega človeka nikoli ne bil izvršil, toda — kakor pravi Meinecke v uvodu svojega zadnjega velikega dela »Die Entstehung des Historismus«,⁴ — duhovnih prevratov, ki so se izvršili, ni mogoče izbrisati in jim vzeti vpliva. Vsak od njih v globini učinkuje dalje, tudi če ga zamenja drug prevrat, kakor se godi to danes. Nastanek historizma pa je bil eden od največjih duhovnih prevratov, kar jih je doživelo zapadno mišljenje.

Doba romantike je zavest o odvisnosti človeka od časa dokončno utrdila, prinesla pa je še drug važen napredek. V nasprotju z racionaliziranjem zgodovine, ki je dobilo izraz zlasti v misli, da tiči odločilni vzrok zgodovinskega razvoja vselej v zavestnem človekovem mišljenju in hotenju, so začeli poudarjati romantiki tudi splošne sile, nerazumske vzroke, ki jih ni mogoče iskati samo z logiko in le v človekovem razumskem življenju. »Romantiki se mora zgodovinska veda zahvaliti za izredno pomembno metodo: dolžnost in umetnost, razumeti pojave preteklosti v njihovem krogu in njihovi zvezi. Izoblikovanje te metode je izraz splošnega romantičnega naziranja o odvisnosti človeka od splošnih sil, namreč tistih, ki v okviru časa vplivajo nanj, ki morejo biti tudi večne sile in so dejansko tudi bile.«⁵ Romantiki tudi niso razvoja več sodili s stališča svoje filozofije ali svetovnega nazora, marveč so vzeli preteklost, kakršna je bila sama na sebi. Poleg razumskega, logičnega poglobljanja so uporabljali tudi drugo sredstvo za spoznavanje preteklosti, doživljanje. Značilno pa je, da je prav romantika vzporedno z uporabljanjem intuicije v znanstvenem raziskovanju izoblikovala

⁴ Meinecke, l. c. I. str. 1.

⁵ Below, l. c. str. 22.

kot varstvo pred premočnim subjektivizmom, ki bi mogel zaiti od te strani v znanost, moderno zgodovinsko metodo, ki nas zavaruje v tej smeri, kolikor je to sploh mogoče. Iz romantike sta namreč zrasla Niebuhr in Ranke, prva velika kritična zgodovinarja. V tehničnem pogledu je sicer zgodovinarstvo odtlej še napredovalo, širil se je predmet raziskovanja, izboljševala metoda, v bistvu pa so bili temelji že položeni, vse izboljševanje in razširjanje je pomenilo samo utrjevanje osnov in jasnejše določanje pridobitev velikega duhovnega prevrata, ki smo si ga kratko ogledali.

Zgodovinar, ki se hoče svojemu predmetu v resnici približati, ga mora spoznavati v njegovih lastnih merilih in načinih življenja. Čim bolj stoji sredi zgodovinskega raziskovanja, tem bolj občuti formule in konstrukcije spekulativne filozofije kot nasilje. Njegova naloga ni, da bi sodil in vrednotil dogodke po lestvici vrednot, ki mu jo ponuja filozofski sistem, marveč da poskuša dogodke razumeti v njihovi vzročni zvezi in jih opisati v njihovi življenjski polnosti. Kot nenadomestljiv pripomoček pa mora ugotoviti pri tem vrednote, ki so se manje ozirali ljudje v času, ki ga obravnava. »Najvišja lastnost znanstvenega zgodovinskega dela je dokončna ugotovitev objektovih vrednostnih meril.«⁶ Izpremembe v teh merilih gredo namreč zelo daleč. Celotako imenovane »večne« vrednote različnih filozofskih sistemov in verstev so oblikovno in vsebinsko pri različnih narodih in v različnih razdobjih istega naroda, da, celo v istem času in pri istem narodu različne, včasih celo nasprotno.⁷ Besede, ki na videz pomenijo isto, imajo povsem različno vsebino. To, kar velja eni dobi za sveto v verskih in svetnih pogledih, more veljati drugi dobi za zaničevanja potrebne dejanje; kar danes ni dovoljeno, bo morda čez pol stoletja pohvale vredno razvedrilo. Samo nekaj primerov! Treba nam je pogledati le, kako razno-tere formule razmerja med Cerkvijo in državo so slišali in doživeli kristjani od karolinške zveze s papeštvom preko »Papeževega diktata« Gregorja VII. in bule »Unam sanctam« Bonifacija VIII. do okrožnice »Immortale Dei« Leona XIII., kako se je izpreminjal v srednjem veku vpliv izobčenja in interdikta, kako veliko izpremembo je pomenilo v življenju uveljavljanje narodnostnega načela. Toda ne le v teh velikih dogodkih in merilih, tudi v vsakdanjem življenju z lahkoto opažamo izpreminjanje vrednot. Kot primer navajam, kako je srednjeveški človek gledal vse drugače na vsakdanje preprosto veselje, kakor današnji. Tako navaja Martin nekaj silno zanimivih, za srednji vek tipičnih odlomkov iz pisem srednjeveškega avtorja Saluta-

⁶ Below, l. c. str. 114.

⁷ Bernheim, Einleitung itd. str. 165.

tija, iz katerih je razvidno, da takrat skoro niso poznali pojma nedolžne zabave. Veselje prijatelja nad lepo okolico, gozdovi, griči, travniki ter ribolovom imenuje že zlorabo zemeljskih sredstev.⁸ In takih primerov bi mogli dobiti še mnogo. Vse to navajam samo zato, da bi pokazal, kako se izpreminja življenjski način v različnih dobah, kako sega relativnost življenjskih meril mnogo dalje, kakor si navadno mislimo. Celó pri vsebini istih besed opažamo v teku razvoja izpremembe. Vsaka sodba nastane iz konkretnih razmer in samo iz teh konkretnih razmer jo je mogoče pravilno razumeti. Saj vidimo, da ista beseda pomeni včasih celo v istem viru dve različni stvari. Celó sodobniki govore včasih drug mimo drugega in se ne razumejo, ker uporabljajo isto besedo za različne pojme. To se zgodi toliko laže, čim bolj racionalistično so razpoloženi, ker jim samo ena beseda lahko sproži že celo miselno predstavo sistema, s katerim je ta beseda v zvezi, tako da sploh ne morejo razpravljati ločeno o sproženem konkretnem pojmu ali pojavu. Toliko več pozornosti je treba, kadar uporabljamo vire, ki so nastajali že pred davnimi stoletji. Na drugi strani pa seveda nastane tudi vsako konkretno dejanje pod vplivom konkretne miselne strukture dobe, v kateri se je izvršilo.

V trenutku, ko se je posrečilo zgodovinarju odkriti odnos obojega, se mu je odprla življenjska polnost, dobil je najvažnejše orodje za spoznanje obravnavane dobe. V resnici je od takega podoživljanja, ki je v resnici dovršeno šele pri skupnem opazovanju vseh strani življenja (političnega, gospodarskega, socialnega in kulturnega), odvisno mnogo več, kakor se zdi. Naj zadošča tudi tu kratek zgled: Če bi pri gledanju na srednjeveške čudeže upoštevali le duševnost sodobnega človeka pa bi se ne poglobili v srednjeveško ozračje, bi se lahko prav lahko vzbudil videz zavestnega potvarjanja dejstev. V resnici pa nam to ni potrebno, kajti iz srednjeveškega duhovnega nastrojenja dobimo razlago za dogodke, ki bi bili v našem načinu življenja povsem nemogoči ali pa neizrečeno redki.⁹ Podobno velja za pojave v zvezi s preganjanjem čarovnic.

Najvišji ukaz pri študiju zgodovine je torej, da spoznavaj dobo z njenimi lastnimi merili, ne pa da bi ji vsiljeval svoja lastna. Zgodovinar kot zgodovinar nikoli ne bo presojal kakega zgodovinskega dogodka z moralnimi merili. Niti na primer ne bo francoske revolucije obsodil s krščanskega ali socialističnega stališča, niti ji ne bo pel epopeje s stališča individualizma. To prepušča drugim, sam pa se zadovolji s tem, da pokaže čim bolj živo in polno ter od vseh strani njeno nastanje, rezultate, živ-

⁸ Martin A., *Mittelalterliche Welt- und Lebensanschauung im Spiegel der Schriften Coluccio Salutati*, Hist. Bibl. zv. 33, 1913, str. 39 sl.

⁹ Bernheim, *Lehrbuch* itd., str. 328 sl.

ljenje in njegova merila, v katerih se je francoska revolucija rodila. Najvišji smoter mu bo, da bo spoznal francosko revolucijo tako, da bo razvoj dogodkov v resnici razumel po njihovi racionalni in iracionalni strani. Dobro ve, da bi razvoju z vsakega drugačnega stališča delal nasilje in krivico. Seveda se to ne pravi, da bi moral biti zgodovinar brez osebnega odnosa do obravnavanega predmeta. Prav obratno! Čim bolj živo je to razmerje zgodovinarja, tem bolj bo znal postavljati vprašanja virom, ki jih uporablja. Iz vira, iz katerega bi mogel dobiti racionalistično nastrojen zgodovinar brez živega odnosa do dobe samo nekaj kronoloških podatkov, bo tak človek mogel črpati morda važne podatke o življenju. Resnici, da se človek, ki nima vsaj nekega ideala, ne more duhovno vzdržati, se tudi zgodovinar ne more izogniti. Zgodovinar, ki hoče obvladati snov in noče, da bi ga ta pokopala pod seboj, mora meriti zgodovinske dogodke na vrednotah, v katere veruje.¹⁰ Ne zato, da bi jih sodil, kakor je delal racionalist, marveč zato, da zna presoditi njihov pomen. V tem leži vsa teža besed, da »teorija določa zgodovino«.¹¹ Vendar pa se subjektivizmu, čigar nevarnost je tu neogibna, zgodovinar ne predaja z resignacijo, češ da je »zgodovina le dogovorjena bajka« (Bernard le Bouvier de Fontenelle), marveč se mu skuša toliko vestneje izogniti z vsemi sredstvi svoje metode.

Ta kratki obris nam more pokazati, kaj predvsem manjka današnjemu srednješkolskemu pouku: življenjska polnost. Srednja šola obravnava zgodovino navadno še vedno na način racionalistov! Podaja sicer osebe, podaja dogodke in zunanjo vzročno zvezo, a tistega okvira, ki pomeni ključ za razumevanje, ne da. Zato tudi ne da učencu tega, kar od nje pričakuje in česar mu noben drug predmet ne more dati v tako popolni meri, sredstev za razumevanje življenja. In tu s samim zamenjavanjem ali dopolnjevanjem snovi¹² ne bo opravljeno najvažnejše. Z golo zamenjavo politične zgodovine z gospodarsko, ki jo nekateri zahtevajo, bi ne bilo opravljeno še prav nič, kajti gospodarsko pa tudi kulturno zgodovino je ravno tako mogoče podajati ali samo v obliki suhoparnih dejstev, ali pa tako, da jo učenec razume. Na vsak način pa v razvoj človeštva ne spada samo gospodarska zgodovina, že zato ne, ker je gospodarski razvoj prav tako odvisen od političnega, kakor politični od gospodar-

¹⁰ Below, l. c. str. 111.

¹¹ Davenson, l. c. str. 25.

¹² Revizijo učnih načrtov za pouk zgodovine v srednji šoli, »ki so preobloženi z zunanjimi dogodki, dejstvi in imeni«, in v katerih naj se »bolj upošteva gospodarska, socialna in kulturna zgodovina« (6. resolucija I. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, ČZN XXXIV 1959, str. 145) bo dala sicer nujno potrebno podlago, brez katere ni mogoča nobena izprememba, a vendar bo to v celotni izpremembi pouka zgodovine šele prvi, lažji del.

skega. Prav sedanja vojska nam to najjasneje dokazuje z različnimi možnostmi, ki bodo sledile njenemu takemu ali drugačnemu koncu. Zgodovina mora obsegati vse življenje v vseh njegovih ravninah, kajti le tako je mogoče razumeti posamezno izmed njih.

Vendar, glavni namen in pomen takega srednješolskega pouka ne bi bilo zgolj spominsko delo. Imena vladarjev, letnice in mesta bitk bo lahko študent po maturi pozabil, če bo hotel, v vsakem primeru pa bo vedel, zakaj se je učil zgodovine. Ohranil bo osnovni pregled človeškega razvoja, kar pa je še mnogo več vredno, pridobil si bo način konkretnega zgodovinskega mišljenja, ki mu bo služilo v življenju bolj kakor vse drugo. Razumel bo dogodke v njihovi pogojenosti, znal se bo poglobiti tudi v človeka, ki mu bo stal nasproti, in bo zato tudi sam bolj človeški do njega, vedel bo, kako daleč more veljati sodba racionalističnega sistema in kje se ta sodba neha, znal in upal si bo premisliti, ali je merilo, ki mu ga nekdo vsiljuje v imenu kakega racionalizma, resnično ali samo navidezno in slepilo časa, upal in znal bo poiskati tudi pri nasprotniku dobre poedinosti, dasi bo odklanjal sistem, obenem pa bo mogel najti napake tudi pri sebi in pri svojem delu.

Menda je vsakomur jasno, kako velike važnosti bi bilo tako konkretno zgodovinsko mišljenje prav za nas Slovence. Ob podrobnem študiju naše kulturne zgodovine se bo pokazalo, da so bili v javnosti pri nas najglasnejši vedno racionalistični intelektualisti. To velja tako za Mahničeve predhodnike, kot za Mahniča in za Mahničeve naslednike. Na vse praktično delo za narod in na mišljenje o razmerju naroda in narodne celote do svetovnih nazorov je to neizmerno vplivalo in še vpliva. Saj smo že silno mnogo slišali o narodni skupnosti, o pomenu naroda in o podobnih stvareh, a življenje se še vedno razvija tako, kakor bi bil narod samo posoda boja med racionalizmi. Ti so namreč edina konkretnost, ki jo racionalistično pretirani ljudje vseh duhovnih smeri priznavajo tudi v praksi, ne le v teoriji. Še drug primer! Kako pretiran racionalizem ovira spoznanje resničnih dobrin, ker hodi od splošnega k posebnemu, in kako vodi do krivičnih sodb, vidimo tudi iz sledečega: Če o posameznem pojavu pri gibanju, ki ga sicer odklanja, pri nas nekdo meni, da je nekaj dobrega, more takoj slišati, da je že pripadnik tistega gibanja, pa naj je iz vsega njegovega dela še tako jasno, da to ne more biti. Vsem takim nezdravim pojavom bi v najkrajšem času in v najboljšem smislu napravil konec pravilen zgodovinski način mišljenja, ki stremi na eni strani iz posameznega k splošnemu, na drugi strani pa skuša ugotoviti vpliv splošnega na posamezno. Tak način mišljenja bi postavil racionalizem tja, kamor spada, priznal pa tudi iracionalnost, kjer je in kjer mora biti.

KAJ SE DOGAJA Z NAMI?

V teku zadnjih dvajsetih let je to že drugi, povsem novi svet, ki ga gradimo. Po končani svetovni vojni smo z vneto in zapužanjem verovali v neko resnično novost, danes pa nam mnogi kolektivizirani glasniki ubitega javnega mnenja o njem sicer s sumljivo vneto govore, mi pa samo topu poslušamo. Za živo vero nam manjka zaupanja v lastno osebno svobodo. Motijo nas slabe izkušnje, ki so nam skoraj vse sanje pometle na smetišče svetovne zgodovine. Moti nas končno tudi človek sam kakršen je, z vsem svojim notranjim kaosom in z vso svojo težko zadrževano in prikrivano sebičnostjo. Vendar smo že toliko obdelani in zmrevarjeni, da javno o tem novem svetu niti ne upamo dvomiti.

S sveto resnobo beremo časopisje. Saj nam ni samo za točna poročila iz največjih evropskih in izvenevropskih bojišč, čeprav nas počasi tudi ta krvava obrt začanja zanimati. Beremo vse mogoče vesti, davimo se z najbolj čudnimi načrti za bodočnost, naivno verujemo najbolj neboljše govornice.

Tudi naši najintimnejši, najosebnejši človeški odnosi postajajo zmedeni. Drug za drugim vohunimo, ker ne vemo, kaj se še sme misliti in kako je z resnico. Čutimo, da naša človeška vrednost dan za dnem pada. Vedno bolj ničeva postaja, ker hira zaradi preobilo zaužite neiskrenosti. Nekdanji socialni reformatorji s sveto resnobo študirajo lestvico skupin in položajev iz uradniškega zakona. Nič jih ni sram, če po teh malenkostnih računih napišejo članek o gnilobi sedanjega gospodarskega reda, ali razlagajo neupravičenost prevelikih dohodkov. Razlika med njihovo plačo in med miloščino, ki jo dobiva delavec, se jim ne zdi več važna. Trpljenje drugih ni več stvar človekovega srca, sočustvovanja in močne dobrohotnosti, ampak je postala zadeva agitacije, reklame in naših besednih organizatoričnih sposobnosti. Nekaj revolucionarnih misli moraš povedati, da se odkupiš pred bodočnostjo.

Tako analizo sodobnega socialnega prizadevanja nam je z nekoliko drugačnimi besedami pravkar serviral gospod Andrej. Ne mogel bi reči, da smo bili preveč začudeni. Morda so nas nekateri izrazi iznenadili, ker bi bili sami postavili na isto mesto kake drugačne besede, v bistvu pa smo morali sprejeti skoraj vse, kar je povedal.

Zunaj je pust dan. Sonca ni videti, ker je nebo že dolge dneve oblačno. Pod oknom boječe cvetè drevo. Tako vsaj vemo, da je pomlad.

»Kaj se prav za prav dogaja z nami?«

»Kaj se dogaja,« ponavlja naše vprašanje gospod Andrej. »Ali res ne veste, kaj se dogaja? Propadamo, duhovno gnijemo, če

hočete, da povem še bolj drastično. Naša misel si komaj še kam upa. Poguma je tako malo, da ga počasi še za umiranje ne bo dovolj. Nekaj velikih tvornic za proizvodnjo misli bo v kratkem času pognalo na boben vso našo doslej samostojno duhovno obrt. Kdor se ne bo hotel vdinjati takim velikim producentom kot ponižen in zdresiran pomočnik, bo umrl od glada ali pa ga bodo zaprli. To čredarstvo je vir mnogotnega zla. Edini vir ni, tudi ni prvi. Prvo zlo je krivica, ki so jo ljudje s toliko vnemo in toliko časa najboljšim in najpotrebnejšim delali. Skoraj vse, kar se danes dogaja, je posredno ali neposredno odgovor na te osnovne krivice. Osebna svoboda bi ne bila proglašena za tako zločinko, ako bi se v njenem imenu ne bile godile take velike krivice. To je treba vedeti. Tu vse stokanje nekaj časa ne bo nič pomagalo.«

»Torej se končno nekje na dnu vendarle nekaj resnično novega snuje in poraja.«

Gospod Andrej sprejema moj ugovor in ga poskuša urediti v svoje gledanje.

»Da, končno se res nekaj novega gradi. To bo treba priznati in celo z veseljem priznati. Vendar je vse to šele začetek. Čisto sterilnih dob v socialnem presnavljanju sploh ni. Naša utegne biti pomembnejša od drugih, absolutna izjema vsekakor ni. S takim pretiravanjem se samo osmešimo.«

»Mislim, da ima naša doba neko resnično izredno poslanstvo,« pravim zopet, čeprav nisem prepričan, da bi bila njegova misel bistveno različna.

»To naziranje ima svojo vrednost vsaj kot pedagoška nujnost našega časa. Vedno je dobro, ako so ljudje prepričani o izrednosti svoje dobe in svojih dolžnosti. O edinstveni izrednosti in pomembnosti naših dni govore z neko nujnostjo tisti, ki verujejo v zlato dobo bodočnosti. Ta »ultima aurea aetas« je del njihove nove vere, kakor je vera v paradiz prvih dni naša lastnina... Toda zdi se mi, da smo zašli predaleč.«

»Tudi meni se dozdeva, da je bila prvotna smer tvojega razlaganja drugačna.«

»Da, povedati sem hotel nekaj drugega. Zanima me vprašanje tistega duhovnega propadanja. Muči me tisto gnitje pri koreninah naše človeške časti. Rad bi našel vzrok tiste naše osebne neprizadetosti, ki je ob vsem trpljenju »ponižanih in razžaljenih« najbolj viden znak našega bankrota. Kako je to, da nas stvari danes takó malo bole? Odkod vsa nerazumljiva topost in brezčutnost ob neskončnih deklamacijah o novem redu in pravičnejšem svetu?«

»Mislim, da je to nekam nujno,« dodajam svojo domnevo, ker čutim, da bi mogel prinesiti nekaj malo jasnosti. »Vedno je tako, da povzroči izguba osebne duhovne svobode hiranje vseh dušev-

nih sposobnosti. Ko lastna misel umre, je tudi za sočutje malo prostora.«

»To je tudi po mojem mnenju glavni razlog,« nadaljuje gospod Andrej. »Vsega pa ne more pojasniti.«

»Kaj bi pa bilo treba še dodati?«

»Ne vem natančno. Morda bi bilo treba upoštevati še neke druge zakone duševnih dogajanj, ki so bolj domena zgodovinskih raziskavanj. V človeški skupnosti je vedno neko nihanje iz skrajnosti v nasprotno skrajnost. V sredini je doba nekega miru, ki je plod kratkotrajnega kompromisa. Tudi v socialnem urejanju moramo na to misliti.«

»Ali bi ne hotel še nekoliko obrazložiti?«

»Lahko, če hočete. Doba, ki je za nami, danes že daleč za nami, je skoraj vse socialno vprašanje reševala samó z vidika osebnega pomaganja, dobrohotnosti in dobroteljnosti, miloščine, osebnega negovanja in pomaganja. Takrat je veljalo siromaštvo za neko stalno postavko vseh časov, vseh kultur, pa tudi vseh socialnih stopenj razvoja. Ta misel je bila zmotna, kakor so vse take skrajnosti. Danes vse to ne velja nič več. Osebno sočutje ni važno. Tako majhno krpanje zgrešenega družabnega reda nima več smisla. Vse mora postati radikalno novo. Red sam postaja univerzalno zdravilo, edina vrednota, za katero se mora človeštvo boriti. Za ustvaritev takega dokončnega reda ni nobena žrtev premajhna. Življenja niso važna, ker je važno samo življenje kot tako. Osebne usode so majhne bolečine, ki jih ne smeš preveč skrbno negovati. S svojim dobrohotnim pomaganjem samo zaviraš čas vsega tega, kar ima priti. Misliš, da delaš dobro, pa večaj gorje in se zoperstavljaš velikemu redu, ki nam bo vse krivice v kali zadušil. Ne pravim, da posamezniki na tako ideologijo prisegajo, morda mnogi niti ne vedo za njo, a kljub temu takó ravnaajo, kakor da so si jo vzeli za svoj pogled na svet. Vse to je nekje v duhovnem ozračju našega časa. To miselnost vdihavamo in se stalno z njo zastrupljamo...«

»Morda ni tako hud strup, kakor hočeš ti,« poskušam nekoliko ugovarjati.

»Ne pravim, da je v tem gledanju vse narobe. Marsikaj je prav tako resnično, kakor je resnična nujnost dobrote. V mislih imam celoto, in ta je v tej skrajni obliki zmotna. Tako in samó tako se svet rešiti ne da.«

»Kot celota gotovo ne. Vprašanje je, če se ne da rešiti vsaj nekaj. Drugo bo prišlo pozneje, ko bo čas za to.«

»Dvomim. Težko je, da bi osebno takó pohabljen človek takó sistematično, po čisto zunanji poti, rešil končno tudi svojo degenerirano osebnost. Človek brez sočutja, dobrote, osebne svobode in odgovornosti bo svojo notranjo revščino postavil za zakon sebi in svojim otrokom. Vso svojo vzgojo bo zgradil na idealu

svoje bistvene okrnjenosti. V vsem, kar bo svobodno, veliko, osebno globoko, bo videl napad na svoj red, ki ga je s tolikimi žrtvami zgradil. Ne vem, kako bi mogel tej nesreči uiti.«

Zopet čutim neko dolžnost, da ugovarjam:

»Sam najbrž res ne bo mogel mimo te nevarnosti. Tu pač velja, da nihče ne more dati, česar sam nima. Mislim pa, da ta veliki in fanatični vernik novega reda ne bo vse človeštvo. Relativno največjo enotnost je dosedaj ustvarila ideja ljubezni, pa še ta ni mogla ljudi strniti v popolno skupnost. Še manj bo mogla narediti to ideja nekega zunanjega reda, pa naj bo še tako nasilna in računarska. V tej živi celoti bo ostalo seme vsega, kar človeška družba rabi.«

»Ta misel je sprejemljiva. Ničesar nimam, kar bi mogel postaviti na njeno mesto. Edini ugovor, ki pa ne sega v bistvo, bi bil, da bo teh neogibno potrebnih duhovnih vrednot v taki notranje pohabljeni družbi malo in da bo zato razvoj zelo počasen.«

»To vem. Mislim pa, da se prav tukaj začenja naša odgovornost za bodočnost. Na te nezastrupljene stražarje moramo misliti.«

»Reci raje, da moramo biti sami taki stražarji. Ne gre več, da bi čakal na nekoga, ki bi tvojo lastno odgovornost prevzel. Takega človeka ne bo od nikoder. Prav tako važno pa je, da spričo te vere v novi red sveta ne bomo začeli ponavljati neumnosti, ki so jih ljudje pred dawnimi desetletji v svoji romantični zaverovanosti in lenobi naredili. Socialne krivice niso del nekega svetega reda, ki se ga nihče ne sme dotakniti. Pravica ni bolan, v plenice povit otrok, ki bi mu vsak veter škodoval. Nekoliko poguma bo vsekakor treba vzeti v zakup, sicer bo naš delež pri graditvi novega sveta smešno majhen.«

»Povejte, kaj bi prav za prav morali storiti,« pravi gospa Marija, ki je dosedaj samo poslušala. Nekam v zadregi gleda svoje lepo pohištvo, pognjeno gostoljubno mizo in svoje bele roke.

»Kaj bi morali storiti,« nadaljuje gospod Andrej. »To vprašanje je izraz naše zadrege. Ne samo vaše, gospa. Včasih tudi jaz ne vem nobenega resnega odgovora na to vprašanje. Ko je nesreča v bližini, se človek kar nehote vprašuje, kaj bi bilo treba storiti. Navadno povzroči s svojim trenutnim delom samo novo zmedo. Ljudje reagirajo danes na to dolžnost na najbolj čudne načine. Nekateri se rešujejo v svet besede in načrtov. Gradijo socialne sestave, svetujejo in opominjajo, kakor da je samo njihova misel pravilna. Drugi delajo sezname naše revščine. Računajo, kaj imamo, česa nimamo in kje bomo mogli kaj vzeti. Pisatelji slikajo našo stvarno in duhovno propalost in hočejo vzbuditi zaspano vest. Nekateri mislijo, da rešijo vse, ako se vpišejo v kako organizacijo ali stranko. Najmanj, kar morejo in morajo storiti, je to, da dajo jasno vedeti, kam spa-

dajo in s kom simpatizirajo. Takih, ki bi svoje veliko premoženje delili s svojim delavstvom, je bolj malo. To zaenkrat še ni aktualno. Sinovi in hčere bogatih staršev paradirajo s svojim salonskim socializmom (če ni to preveč krotko ime). Kmetje pravijo, da se ničesar ne boje, ker nimajo ničesar izgubiti. Težko je misliti, da bi se jim moglo goditi slabše, kakor se jim godi danes. To je samo nekaj primerov takih zasilnih rešitev.«

»In kaj pravite vi,« hoče vedeti gospa Marija.

»Dozdeva se mi, da pripisujejo ljudje preveliko pomembnost svojim izjavam in svojim zunanjim opredelitvam. Važnejše je, kako živijo. Sedaj sem zopet pri svojem vprašanju. V to prenavljanje družbe in časov je treba stopiti z vso osebno odgovornostjo in ne samo s časopisom kake skupine v žepu. Gre za tisto osebno prizadetost, za sočutje, ki ni le neko pomilovanje, ampak napor užaljenega človeškega ponosa, ki zahteva spoštovanja za slehernega človeka. Ljudje se usodno motijo, ako mislijo, da za sprejem zunanjih reform ni treba spremembe mišljenja. V obratni smeri si upa hoditi samo nasilje. Surova sila pa ne more biti vodnica mislečim ljudem.«

»Samo na pol razumem,« pravi gospa Marija.

»To ni posebna nesreča,« meni gospod Andrej. »Končno se nam vsem tako godi. Kar bi se dalo še reči, je tole: Duhovna pripravljenost za sprejem vseh potrebnih novotarij bo zahtevala od nas neko mnogo rahlejšo navezanost na premoženje, ki ga imamo, na službo, ki smo je vajeni, na udobnost, ki nam je postala že nujen predpogoj vsakega pravega veselja. To naj ne bo razgovor v mislih. Naj bo rajši razgovor z življenjem samim. Tako nekako bo treba reči: Glej, svet se mora urediti. Zaradi človekove sreče, zaradi pravice, zaradi ljubezni. Ne gre drugače. Ta nujnost je tukaj. Postavlja nas v isto vrsto z drugimi. Ob tej preureditvi ne bo moglo ostati vse, kakor je. Marsikaj bo šlo za vedno v izgubo, marsikaj bo poteptano, razbito in razdejano, najbrž za vedno. V takih časih ne morem stati na straži svojega lastnega udobja. Kdor bo samo to varoval, bo poleg udobja zaigral še pravico do človeškega bratstva in bo kriv težkega trpljenja. Že danes se začnem trgati vstran od vsega, kar me prehudo veže na lastno sebičnost. Hočem biti pripravljen. Stvari nočejo biti več samo moje, niti tiste ne, ki so sad mojega dela. Neki tuji bratje in sestre čakajo na svoj delež pri vsem, kar imamo. Pravijo, da zaradi svojega človeškega dostojanstva. Če jih že to zgolj človeško dostojanstvo dela tako odločne in prepričane, ali ne bo potem meni moja misel krščanskega bratstva naredila te žrtve vsaj znosne, če že ne vesele? To je slab vzorec za tako meditacijo.«

V sobi je čudovit mir. Vsi nekam negibno poslušamo. Vse preveč čutimo težo besed, ki so bile izgovorjene. Ni videti, da bi hotel kdo kaj ugovarjati. Še vprašanja ne bo in kakega majh-

nega pojasnila. Tisti, ki je s takimi mislimi začel, naj nosi odgovornost za nadaljevanje ali pa naj preneha.

»Zdi se mi, da sem nekoč pred leti na to čisto osebno stran socialne stiske mnogo pravilneje gledal. Kot otrok sem živel iz modrosti, ki sem se je podzavestno naučil pri svoji materi. Doma je bilo vedno tako, da je bila mati pri vseh prijetnostih zadnja na vrsti, če je sploh na vrsto prišla. Ko smo vsi drugi dobili svoj delež, takrat šele je ona začela misliti na svojo pravico. Kar ji je ostalo, navadno ni bilo pravici podobno... Kar smo imeli, ni bilo pripravljeno za enega samega. Vedno je bilo treba misliti na vse. Ko sem odšel v šole, sem odnesel to zavest s seboj. Spominjam se, kako sem se kot prvošolec sprehajal ob nekih stojnicah, kjer so ženske prodajale sladkor. Imel sem nekaj drobnih denarjev (morda že ceno prve instrukcije), sladkor me je mikal, kupil bi za svoj denar... Ali res za svoj? Ta misel me je začela zasledovati in nikamor nisem mogel ubežati pred njo. Ali imaš pravico do tega? Še danes čutim tisto vsiljivo vprašanje nekje v svoji bližini. Ali imaš pravico, če pa se domačim slabo godi? Ali imaš res neko svojo blagajno, ki domačih nič ne briga? To vprašanje me je odgnalo od tistega sladkorja in pozneje še od marsičesa drugega. Ko sem bil že profesor, sem želel imeti radijski aparat. Toliko denarja bi bil imel. Šlo je le za pravico. Ali smeš našemiti svoje stanovanje z nekimi nepotrebniimi stvarmi, ko toliko ljudi strada kruha? Zopet si nisem upal kupiti ga. Opogumil sem se šele takrat, ko mi je tovariš za majhno ceno ponudil svoj dosluženi aparat, ki je bil res samo senca nekega minulega razkošja. Ne smatrajte tega za samohvalo, saj bom takoj vse pokvaril z izjavo, da danes te občutljivosti ni nikjer več. Takrat pa me je tuje trpljenje tako motilo, da se je čutil ta vpliv v vsem mojem gospodarjenju. Zaradi tistega večnega vprašanja je ostala moja soba študentovsko revna. Nobenih umetnin ni bilo v njej, nobenih glasbenih instrumentov, nikake preproge. Z denarjem ni bilo posebnih težav. Dom je tiho čakal na vsak odvečen dinar, čeprav me nihče ni za nič prosil. Z berači in brezposelnimi sem hotel biti vsaj malo prijaznejši, kakor je to nenapisan običaj. Tako sem si privabil v hišo procesije takih obiskov. Neki brezposeln delavec je bil prav vsak dan moj nepovabljen gost. Ko je prišel po prvem obisku kar naslednji dan zopet, sem se nekoliko začudil. Tretji dan sem se mu nasmejal: Aha, si že zopet tukaj? Kaj pa hočemo, je rekel. Potem je prihajal bolj vztrajno in zvesto kakor raznašalec časopisov. Navadila sva se drug na drugega, čeprav se skoraj nič nisva menila. »Sedaj me nekaj dni ne bo,« je rekel po nekaj tednih. »Grem na potovanje.« Čez tri je bil nazaj in se je prišel pokazat... Od revnih trgovčičev, ki so nerabne stvari prodajali, ker jih je bilo sram beračiti, sem nakupil ropotije, ki je bila čisto brez pomena in vrednosti... Ni me motilo, če mi

Ljudje izposojenih knjig niso vračali. Jezil sem se samó tedaj, če so mi drugi del vrnili, prvega pa zapravili... Vem, da se vam zdi vse to nekoliko smešno. V marsičem bi se dalo ugovarjati mojim takratnim nazorom. Saj je mogoče, da bi morali zaradi takega gospodarjenja trpeti pomanjkanje prav mnogi ljudje. Industrija dražjih in razkošnejših predmetov potrebuje prav tako vrsto navadnih delavcev, ki si morajo služiti svoj kruh. Čisto zgrešeno pa moje početje gotovo ni bilo.

Ne vem, če sem s temi spomini kaj pojasnil. Če bi ne bila resničnost tako grenka, bi vas s takimi osebnimi malenkostmi prav gotovo ne mučil. Govoril boš lahko o čemer koli, važno, samozavestno in prazno, kakor je to navada, če nam gre samo za govorjenje. Če pa hočeš res kaj pojasniti, moraš iti v svojo lastno življenjsko skrivnost. Nič te ne sme bití sram, ako moraš razodevati stvari, ki jih morda še nikomur nisi povedal. Ob skupnem uboštvu tolikih ljudi ne smeš ljubosumno varovati nekih spoznanj, pa naj so še tako osebna...«

V sobi je še vedno globok mir. Tako tiho postane le tedaj, ko odide vsakdo za svojo mislijo do konca poti. Tam je za vsakogar izmed nas neka resnica, ki jo je težko vkleniti v besede. Tam čaka na nas najtežja življenjska odgovornost in zavest velikega človeškega bratstva, za katerega je samo požrtvovalno življenje zadosten dokaz.

JOŽE BREJČ

SREČANJE

Glej, beseda se na ustnih guga,
padla bo med prst ko dežna kaplja,
ki jo v žamet skriti veter z juga
v majhnih hlapih v mehko solzo staplja.

Daj, nasloni name mirno lice!
Kmalu boš čutila grenko srago,
iz oči bo tekla in v nosnice
srkala boš nje tegobno vlogo.

Davno želel sem, da pod oblaki,
ki v soglasju z drevjem trepetajo,
najdejo se nama vsaj koraki
in besedo pravo prepoznajo.

DNO

Zrcalo gleda vedno tiše v tla,
ob njem pripet je les, na lesu Bog,
za njim ohranjen klas je, ki ga log
je vtaknil potniku med prsta dva.

Pod križem postelj, stoli, blesk srca
narisan v mrzle stole krog in krog;
če sežem s stola, javorovih nog
ne čutim. Kje so tista trdna dna?

Tako večer nam zdaj izgublja dno,
da smo od hoje tihe vsi pijani.
Edina luč, ki dviga nam roko,

je steklo, ki nam božjo Mater hrani.
Tja skrivno pada zadnji blesk neba,
lovim se med kotanjami brez dna.

GIBANJE

Giblje se omamno zadnji sad na veji,
glej, stopinja tiha bliža se po travi.
Od večerne zarje v sencah sta planjavi,
deklice z vasi so že v bogati preji.

Si prišla, da z mano boš pod drevje sela?
Prek oči prijaznih veje si nagnila,
da se srcu mojem boš za kletko skrila?
Si prišla, da luni boš tančice snela?

Aj, saj ni še lune! Prvi mrak večerni
pnè se kakor reka s soncem pozlačena.
Si ti draga moja? Si ti živa žena?
Si ti šum med drevjem, v klasju šum nemirni?

Veje si nagnila, kot pred kletko zdaj
zvesto gledam vate, tiho gledaš k meni,
kdaj bo sad na veji padel k zreli ženi,
da pred vzhodom lune vstopim v temni raj?

POMLAD V GROBU

Ko globoko, temno spim,
od samih svetlih sanj gorim...
V davnih zvokih orgel, violin
pomlad prihaja k meni
kakor ljub, pekoč spomin.

Ležim v prsti, vlažni, črni,
kakor dete v gozdnem mahu,
ki v neznanem, sladkem strahu
poslušša daljni šum dolin...
Ah, vsi studenci, skriti in srebrni,
zvenijo mi iz globočin.

Mudi, mudi, mudi se mi, pomlad,
prihiti, pridi kakor pastirica,
ki k ognjem jo prignal je prvi hlad,
od mojega vročega klica
zvegana kot ptica,
ki trudno leti čez prepad.

Priteci, pomlad, kot dekletce mladó,
ki z meglicami okrog ramen
pleše sredi jutra zlatih sten
in nosi v rókah sad ognjen,
a ga ne vidi, kakor da je slepa.
O mladost ti moja, daljna, lepa!

Vetrovi, zašumite,
kostanji, lipe, zadišite,
drage sladke ptice, preletite
moje samotno ležišče —
ah vse, kar imam,
je te črne prsti prgišče...

Od samih svetlih sanj gorim
in vendar, draga, se mi zdi,
da moj glas
nikogar več ne dohiti.

LINO LEGIŠA

V ZALEDJU

Zaprta park

Visoko mesec potuje
nad parkom, nad vrhovi
brez zvezd —

Kako čuden, oddaljen in skoraj nedosegljiv je včasih pesniški svet. Svoje čase mi je Župančičeva pesem o luksemburškem parku in o kamenitih kraljicah, ki jih zapira čez noč svetu, privabljala čisto, živo in vendar tako rahlo podobo nočnega življenja, ki se je zbudilo ob mesečini. Čez dan so te kraljice, postavljene med bujno zelenje, sprejemale poklone občudovanja, blestele in se naslajale s svojo marmorno krasoto in belino.

A zdaj, ko mesec kraljuje
nad temnimi vrhovi
in dneva ponos se razsuje
in sanj strme stolpovi —
zdaj

je čarobna zavesa
z oči se jim spustila,
pozdrava in slovesa
za hip jim dovolila
slaj.

Letos me je včasih tudi ponoči zaneslo mimo visoke železne ograje, za katero je onemel veliki vrt. Mesec je sijal visoko, nad temnim drevjem in nad zatemnjenim mestom je vladala njegova čudna, skrivnostna luč. Če bi se ji predal, bi morda človeku pokazala, kako pretresljivo zapuščen je in sam.

Ali kje so pretenjena občutja iz pesmi? Spomin še ve o njih, priklicati jih ne more. Morda jih še zaslutiti ne morem več, tako se je menda vse osušilo v meni. Gledam se kakor usehli vrelec, kakor drevo, ki mu je zastala rast. Kaj so se zares že zgubile vse sanje in sem ostal sam, prazen in ogoljen, s svojimi vsakdanjimi očmi in vsakdanjim umom? Ob tem zaprtem parku, pod to tenko mesečino bi si rekel, da utegnem samo še gledati, sprejemati, razumevati, ne pa se zanesti. Zdaj vem morda samo to: Te kraljice niso od belega marmorja, ne objema jih razkošno zelenje, pozimi so bile skoraj v puščobi. Ali rad jih ogledujem vendarle. Gledam njihove postave, njihove obleke, oči, obraze. Navarska kraljica je na priliko zelo fina, pretkana, resnično nevarna dama. Gotovo se je rada igrala z ljubeznijo, pa za njenimi očmi slutim, da je zmaga in sreča v živo nista mogli zadeti in je docela osvojiti. Tudi te davne dame je morala žgati sla po življenju, tudi njim je včasih pogled kljub

uspehom in nasladam plaval nekam drugam, da so bile vedno nedosegljive, tudi one so se morale odrekati.

Tedaj pa zadeneš ob žico. Nekaj kraljic so ti še za čez dan zaprli, zakaj preko ograje ne smeš. Na tem koncu so namreč zakopani topovi.

Ko sem šel ponoči mimo Luksemburga in je sijala nanj, na buljvar, na vse veliko pariško mesto visoka, skrivnostna mesečina, sem se čutil kakor izsušenega. Saj bi me morda še presunili ne mogla, zakaj misel se ti zadene ob žice, ki ograjajo prepovedani svet, in obstane ob tenkih ceveh. Morda ti prav to čudovito noč planejo sirene v obupno presunljiv poplah. Okoli srca postaja tesno, one pa se ti rezko in divje višajo, se ti neprestano znova oglašajo in pretresljivo pojo. Hočeš biti miren in tedaj misliš na cevi, ki čakajo po zaprtih parkih, da zapojajo proti nebu.

*

Včasih ne mislim tako. Mesto je zagrnjeno v mrak. Pravijo, da je bilo prej resnično bajno v svoji blesteči, migotajoči razsvetljavi. Pa tudi zdaj je kdaj kakor iz pravljice. Nad Seino strmijo v noč srednjeveški stolpovi s šilastimi strehami — pred stoletji niso mogli drugače. Reka ždi v svoji zamolkli svetlobi, posejani z rahlimi odsevi. Ali buljvar je kakor začaran. Iz teme, ki se je sklonila nizko nad hiše in še globoko mednje, migotajo rdeče, modre, zelene lučke signalov, ki se uzigajo in ugašajo, in med njimi se pretaka reka pisano zastrtih luči, ki odsevajo v vlažnem tlaku. Obstaneš in ne veš, kako bi mogel vse to pridržati. Čudovit je včasih ta svet.

Ko pa grem domov, se srečam z Voltairom, ki sedi v vrtu Monge. Sedi na tronu, njegov drobní obraz je kakor obraz stare ženske, ki se ji skriva v gubah prekanjen, ironičen nasmeh. Ob vsaki strani mu je vhod v zaklonišče. Kaj se smeje tudi tem stvarim in se norčuje iz vsega boja, ki plameni danes po svetu, kakor se je rogal vojskam svojih dni? Saj se tudi mi motamo iz oblasti gesel in navdušenj, s katerimi so pregnili sedanji spopad, pa se vendar ne moremo postaviti čisto mirno ob stran. Preveč zapleteno je to svetovno trenje. Ali je dovolj, da vržeš nanj duhovito misel in greš mimo, kakor da je vse povedano?

Izlet na Pohorje

Na stopnicah, ki so me same nosile iz metroja, sem se nehote spomnil svojih dijakov. Koliko bi imeli videti tod, kako bi se vozili pod zemljo, pod reko, kako bi se zagnali na take stopnice, ki se ti včasih same ustvarijo pod nogo in te vzdignejo na dan. Kar čutim, kako so se vsi zagnali za mano, kako vršijo ko roj,

kričijo in se smejejo, kako se jim zdi imenitno in bi radi stekli nazaj in se vozili in vozili.

Včasih je lepo misliti nanje. Saj ne mislim na razred, za šolske sobe nimam veselja. Zmerom si moram potrjevati, da tudi nimam dosti daru za dobre in preizkušene načine, s katerimi da obvladaš čete mladih ljudi. Morda je vse to resnično uspešno, toda sam jih ne bi mogel prevzeti, sam jim ne bi veliko verjel. Saj je okoli nas že tako dovolj prazne šare, pa bi se oblagal še z novo in prav hotel postati sam sebi še bolj smešen. Kdor hoče strojiti, je lahko nazadnje sam čisto ustrojen in to je vendar zelo klavrn in žalosten konec.

Ali zunaj, ko so se lahko nadivjali, ko so tolikokrat zadevali ob meje, ki pravijo, da so nevarne — zunaj so bili ti otroci bogati darovalci, lahko so me obsipali s svojim bogastvom, saj so ga imeli do razkošja. Zunaj je bilo z njimi lepo.

Od njih mi je prišlo pisemce, prav hitro so odgovorili. Sicer oblika polom, ki bi me moral užaliti, če bi dal na take stvari, kot se spodobi. Prav za prav pa bi moral ta polom pripisati sebi. Lep dokaz pomanjkljivih sposobnosti.

Ali ta dokaz, ta nerodna oblika in še neizurjeno pisanje — vse to je že tonilo za radostjo, ki je tiho in svetlo sijala okrog mene. Ta radost je prihajala iz naših slavnih pohodov skozi Hudičev graben, v Zagreb, na Pohorje. Pohorje — to je bilo junaštvo. Koliko smo takrat hodili, naravnost neskončno! Za sabo smo imeli že ravnino, prve jagode, ki so mi jih prinesli, dolgo pot ob drči, po kateri je grmel les, pot skozi strm gozd, povprek čez močvirno globino in preko tolikih pobočij. Že davno smo zašli, že nekajkrat počivali, pojedli že skoraj vso čokolado in bonbone, da je bilo že treba kupčevati zanje in da bi še kako prav prišli tisti, ki so padli med korenine in listje, ko smo se prvokrat oddihovali — in še smo bili daleč, zmerom enako daleč od koč. Znova smo se ustavili na majhnem travniku. Drevje je kazalo, da je bila svoj čas tu kmetija. Sonce je prijetno prigrevalo, mlado zelenje se je svetilo, po travniku je letala žoga in ta žoga je bila toliko nerodna, da se je odbila od Fabiana — drugi so rekli, da je bil Fabian tista neroda — in skočila naravnost v star, slabo zadelan vodnjak. Vražja reč, kako so ljudje nemarni, pustijo ti ga skoraj nezakritega, pa ti je globok, morda kakih osem metrov. Moramo si čisto zasenčiti oči, da uzremo Mohorjevo žogo. Posekana, že osušena breza, ki je ležala tam blizu, seže ravno do dna. Mohor bi se kar spravil po njo v globočino. Ne, da pustimo še kaj drugega v ti nesrečni luknji! Boljši bo trnek. In že je zvezana vrsta pasov in vrvic, na koncu zakrivljen žebelj, ki se smuka okoli žoge, da bi jo prijel za stogljje. Ali žoga ne čuje, čisto neobčutljiva je za vse vabe. Mi ležimo okoli odprtine, lovimo svojo žogo, predlagamo marsikaj, kar se ne da napraviti — tedaj pa plane proti

nam kmet, ki so ga šle poklicat ženske, ves divji zaradi trave. In že smo na poti, se potuhnjeno umikamo in sprašujemo, če je vse moštvo, če nismo koga pustili v plen divjemu možu, kar nikakor ne gre, saj ima že tako Mohorjevo žogo.

To je bil v resnici dogodek, ki bo ostal. Tudi zame bo ostal. Ž njim bo ostalo še marsikaj svetlega spomina na zelene pohorske rebri, na te lepe valove naše zemlje, po katerih drhti maj, na rdeče in rumene kukavice, na drobno rdeče cvetje in na mlado travo, po kateri poljejo svileni, božajoči dihi. Njih topli drget je rahel kakor sanja, ki jo budi — da hodiš tod z dekletom in da sta ti in ženska kakor vtkana v ta tihi, svetli poldan.

Zakaj nekaj le ostane v človeku, kar se nikakor ne da zlit s tem mladim, razigranim in vendar tako zaupljivo zvestim svetom. Včasih jasno čutiš, da hodiš svojo pot, kakor da so se ti docela umaknili. Vrneš se med nje in vidiš, da je Werdouschegg že davno pozabil, kako se je sprva nekaj cmeril, se skujal in jo že obrnil proti domu. Ozreš se po četi, da se ne bi preveč raztegnila, saj smo že tako zgubili nekaj ljudi. Vlečejo se na dolgo po stezi, ki reže njivo z redkim, pri nas bi rekli porednim žitom. Zdaj smo v gozdu, tu lahko zadnji kakor nič kam zaidejo, treba jih bo počakati na tistih lepo obtesanih tramovih. Novak jo komaj zdeluje, predebel je. Fabiana je že zapustila vsa srboritost. Ivanuša — tu je pa kar presenečenje. Zanj bi včasih skoraj dejal, da ni daleč od razrednih razbojnikov — danes je to v resnici Samarijan. Kar dva si je naložil in ju vleče pod pazduho za nami. Vsi bi radi, da bi bil že konec, še bolj pa, da se ne bi še danes vrnil, da bi prebili noč v koči. To bi bilo imenitno!

Kasno zvečer sem res lahko sam. Oni so dosegli svojo imenitnost, le Zupankovi družbi se ni posrečilo, da bi nočevala v gozdu, kjer so si vendar napravili tako sijajno ležišče v okrilju nizkega in gostega smrečja. Zdaj ležijo po sobah poleg mene in nad mano. Nekaj so začeli divjati, pa je bilo treba potihniti in zato bodo kmalu zaspali. Zunaj je lepa hladna noč, iz nje sijejo čiste zvezde in luči po ravnini. Ležem in kakor da se je šele zdaj oglasilo — vse okrog nas pojejo gozdovi. Iz njih globin veje zamolklo šumenje, ki neugnano rase, se širi in nas objema kakor mogočna, skrivnostna oblast. Pred njo čutiš, kako si majhen, pa se ji vendar zaupaš, ko da bi bila tvoja zaščitnica. Malo prej smo poslušali radio. Koliko časa ga že tako vznemirjeno poslušamo in čakamo, ali se bo vojska, ki je že davno za besedami, res že spremenila v pravo, ognjeno in bomo še bolj v skrbeh, da bi se ne sprožilo preko nas. Celó v te otroke, ki bi morali živeti skoraj samo za igro, padajo vprašanja, kaj bo z nami. Zdaj počivajo, saj so se nahodili in naigrali, dasi bi radi pokazali, da so še zmerom neugnani. Ko so utihnili, se je

oglasila nad njimi naša gora, naši gozdovi golče iz svojih glo-
gin, kakor da so oni prevzeli stražo in nas zagotavljajo, naj
bomo zaupljivi.

Ali ni čudno, da človek sprejema taka zagotovila? Prav za
prav to globoko neugnano šumenje naše zemlje, ki te navdaja
za zaupanjem, saj to je naš glas! Morali bi ga bolj poslušati
kakor pa ga. Nanj sem mislil, ko so me nosile stopnice iz pa-
riškega metroja. Želel sem si svoje fante okrog sebe, da bi se
čudili temu tujemu svetu, saj vem, da bi kljub vsem mikom
spoznali, da ga ni imenitnejšega od našega. Želel sem si jih pri
sebi, da bi jim pokazal veliko stvari, da bi živeli tudi zdaj, ko
je okoli nas zares vojska, brez pritrgovanja, kakor gre otroku,
in da bi jih, če so že sami tako ganljivo zaskrbljeni za našo
usodo, ne hranili v malodušjem, ki je hrana tolikernih naših
ljudi.

M o t e n a p o m l a d

Côte d'Azur prav za prav ni čisto taka, kot si jo slikaš.
Sinji breg — kako čudovito ime! Kakor če bi dejal: srebrne
oljke — pa si včasih pod njimi drugačnih misli, včasih so kar
vsakdanje, rasejo ti na izsušeni, prehojeni zemlji, robida je
vmes in mnogo papirja in drugih znamenj, da so tu že dolga
leta letoviščarji.

Ali če stopiš s spočito, mlado dušo v svet, ki ga obliva po-
mladno jutro, te vsega prevzame. Sence so lepe, pinije še lepše,
smeti in ropotija, ki so jo nanесли ob ograje in žive meje, vse
to je v redu. Zašli smo na zasebne poti, pa zakaj ne bi smeli
ž njih gledati mladega sadovnjaka, ki je sicer natančna in
pusta razporedba drevesc, pa nam danes ves drhti od nežne
beline. Potem smo obstali pred krasno mimozo, ki jo je samo
razkošje rumenega cvetja. Rekel bi, da tekmuje s soncem, ki
jo obliva, ali pa da sta se oba domenila za skupno slavje. Mo-
ramo jo imeti za spomin in zato vzdignemo s Szüczem Simića na
ograjo, da nam ujame na film najbujnejšo vejo. Simić je mlad
inženir strojnik, včasih precej vdan sentimentalnosti. Szücz je
biolog, dela že lepa leta po laboratorijih. Čisto zrel človek je.
Venomer kadi cigaro, govori počasi, če ne gre francosko, si
pomaga z nemščino. Zmerom pove kakšno zanimivost iz svojega
sveta. Pa naj se kaže še tako mirnega, naj sprejema vse še s
takim zrelim razumevanjem in s šalo, vendar vidim, da ga še
vedno prevzema čudo drobnega cvetja, ki se je v košaricah raz-
grelo ob poti, ali nekaj strmečih rumenih očesc, ki so se spustila
z zida po telefonskem drogju. Še veliko mladega je v njem.

S Simićem sta prehitro imela smolo. Simić je slikal delavce,
ki so žagali palmi veje, in za njimi odseve na morju. Prav blizu
je bila utrjena obcestna stražnica, pa so nas gnali na poveljstvo
in njima vzeli aparate. Simić je zelo potrpt, ker misli, da bi

utegnilo iz tega priti kaj hudega. Zraven pravi, da je zanj svet polovico manj lep, če nima s seboj aparata. Tudi midva s Szüczem nisva brez skrbi. Vojaki so bili prijazni, ali vojska je vojska. Čutiva, da nas misel na to zaplembo ne bo več pustila in da nam bo marsikaj pokvarila. Vendar jo skušava pregnati in zato draživa Simića. Nalašč ga opozarjava na mikavne motive proti svetlobi in na samotne lepote. Ko se na priliko vzpenjamo v Vallauris — kako lepo je to ime —, se nam med agavami in bori motno svetlika težko srebro valov. Valovijo in se prelivajo in vendar bi vsak trenutek dejal, da so kakor vlti — težko, drago srebro je preveličastno, da bi se moglo vznemiriti.

Prešli smo prav lepo pot v breg, ob hudourniški grapi, pustili za sabo mesto in njegove napol kmečke ulice in legli na breg nad potjo. Moram si očistiti tla od trnja, ki poganja izpod majhnega zida, potem pa se hočem čisto predati sončni blagodati, ki prebuja pomlad pod suho travo, počiva nad obdelano kotlino in nad bregovi, kjer je ustvarila svoje široko, tiho in dobro kraljestvo. Kje je nemir sveta, vsakdanjega življenja, od bencina in tovarniškega dima umazani zrak, ki oblega ljudi v velikem mestu!

In vendar tudi tukaj danes ni tišine. Čisto in sončno nebo brni od letal, ki ga križajo brez prestanka, da se zdi kakor premreženo in skaljeno. Včasih sem poslušal letala drugače. Sonce je počivalo nad kraškimi ogradami in tedaj se je nekje visoko oglasilo sladko zvonenje. Nič ni motilo tišine in nebesna modrina je bila kakor vselej čista in čudovita, tako daleč in tako samotno je zvenelo. Danes pa divjajo drzno in brez spoštovanja — ali danes pomladi ni več zato, da se ji predaš in v nji ozdraviš?

Kaže, da misli na vojsko nikdar ne smeš docela odložiti. Pa ti je vendar svet tod včasih naravnost čudovit. Siromašna tla, bori in gmajna. Sredi gmajne neometana hiša, blizu velika smokva, še vsa ogoljena. V suhi travi že cvete anemona. Potem pa lezemo med trnjem, ki je nekod požgano, moramo v hudournik, kjer je po večjih kotanjah še nekaj vode, trgamo vijolice, ki dišijo, kar je za tako divjino čudno, prekoračimo del hudourniškega korita, ki je tlakovano kakor klasične razvaline — sama divjina, za hrbtno ljudi. Zakaj si je ne bi vzeli malo s seboj, morda je kmalu ne bo več mogoče. Še zdaj se zdi, ko da jo krademo. Danes zadevaš povsod na prepovedan svet. Če recimo ta ni, ali ni morda komu vsaj sumljivo, da stikamo tod?

Plaz

Žarometi križajo nebo nad mestom. Tiho in vendar veličastno se prepeljavajo, kakor da so samo za okras mestu, ki ga je naredila noč še lepšega. V temni reki, ki se cepi za notredam-

sko cerkvijo, ždijo pisani odsevi, ti prameni, ki iščejo po nebu, bi dejal, jim odgovarjajo in ustavljajo človeka, naj ne gre mimo, ne da bi si vzel za spomin nekaj od lepe noči. Hočeš se sprostiti od misli, da bi se tudi tvojemu zaledju utegnil približati ogenj. Le včasih, ko poslušáš, kako ti nekje visoko nad zamračenim mestom brni tuji oglednik, čutiš, da morda ni daleč do tega.

Ko se je na bregovih Seine že razgrnilo čudo zelenja, ko je že prešla njegova mladka rumenina, ki jo bila kakor dahnjena v zrak, ko so se med jutranje spanje oglašali bujni ptičji zbori razvneti, ko da poje ves park des Arènes, ki je pod mojim oknom, ves objet od visokih sivih hiš — v ta čas so udarile sirene znova v poplah. Skoraj da sem jih pričakoval in ko da bi čutil, da se je začelo. Zunaj je bil bled svit, ptiči so peli kakor za stavo, med njih petje pa so se oglašali topovi. Zmerom bliže jih je bilo čuti. Tedaj pa se je prikazalo črno letalo. Sprožili so iz zaprtega Luksemburga, na nebu so se zasvetlikale rdeče kaplje, zaregljale so strojnice, a letalo je preletelo mesto. Prešlo je še drugo, nevidno, še tretje, prav tako visoko.

Pred oknom je prava kotlina petja. Bohoti, kakor da hočejo ti ptičji zbori sami sebe prekositi. Skozi to petje letajo hudourniki. Letijo ravno, se usločijo — kako gibko, fino se ti usločijo — zarežejo postrani, zarišejo eleganten lok — kakšna trda, nelepa neroda je spričo njih letalo!

Takšna misel mi je prišla, ko sem se zleknil na posteljo in gledal njih zgodnjo radost. Potem pa sem se takoj ustavil: Ali ni to morda le velika sentimentalnost, umikanje pred življenjem in bojem? Nisem si mogel čisto pritrditi. Sirene so zadonele konec poplaha, stopil sem k oknu, čutil nekaj tesnobe, ki objema srce ob njih glasu, in zraven užival čudovito sladko brnenje, ki je trepetalo nad mojo glavo. Tudi sirene pojejo, včasih nad vse lepo.

Plaz se je utrgal. Konec je miru, ki je tu trajal do zdaj. Tudi tu je zakraljevala sama negotovost. Sklepamo, sodimo o moči jezov, ali trdno ne moremo verjeti svojim željam.

Sedim v kinu in gledam tednik. Ni dolgo, ko je na platnu plapolal ogenj po finskih mestih, danes se je približal. Plapola prav tako zmagoslavno, zadovoljno požira, liže nove kose, jih ruši v svoje žrelo, se davi ž njimi, jih pogoltne in se mirno oblizne. Ni videti, da bi hlatal, nima sile, vse lbo prišlo na vrsto. Po poteh se pomikajo begunci, dolge procesije, peš, s kolesi, z otroškimi vozički. Mimo njih drviyo v nasprotno smer vojaški motorji, avtomobili, topovi. Obstanejo, zavozijo pod drevesa ob robu, zakaj nad njimi so letala. En avto se je zatekel prav pod mlado cvetočo jablano in nastavlil strojnico med bledorožne cvete. Ali ni to čudno? Nekaj ni videti v redu. Drugod se pokažejo vojaki s puškami. Plazijo se iz gozda, pred

njimi travnata jasa, vsa v cvetju — vsa dvorana šepeče o tem cvetju, to je najbolj čudovito, kakor da ne bi šlo v sklad, da so tudi v vojski cvetoči travniki. Po takih cvetočih travnikih se poganjajo tanki kakor pošastne živali, ki te preganjajo včasih v sanjah. Bežiš jim, pa se jim ne moreš skriti.

Da, tam se tepejo. Tisoči, stotisoči se poganjajo v boj, metež krogel, na tisoče takih pošasti divja proti njim, nad njimi besnijo letala, ki jih preletavajo, se vračajo, se spuščajo, zlovešče zavijajo, divje hrumijo in sipajo smrt. Koliko lepih besed so slišali ti fantje, še samih se je prišlo in jih ganilo, da branijo svobodo, kulturo, da padajo za ves svet. Zdaj padajo zares, stotisoči padajo in najbrž niti ne utegnejo misliti na tiste slovesne besede. In vendar zato njih smrt ni nič manj velika. Zelo zapletena je stvar z resnico in menim, da je skoraj nemogoče, da bi si bila pravica kdaj v boju na jasnem, kako je z njenim mestom. Ali vendar, ko mislim na njih obupni boj, ne morem reči, da je moja misel ž njimi samo zato, ker so se tudi mene prijele tiste lepe besede. Saj ni mogoče, da bi ljudje padali samo za stari svet, samo za nekaj, čemur je sodba morda že pisana. Spričo njih čutim, kako majhno je to naše nehanje, ki si ga lahko privoščimo za njihovimi ledji, kako majhna je vsa sla po življenju, ki obseda človeka, pa naj bi jo še tako opravičeval.

Plaza niso mogli za dolgo zadržati. Zdaj gre proti nam. Mesto diha tesnoben nemir. Skozi okna govori radio, ulica odmeva od poročil. Ljudje postajajo, lovijo, da bi ujeli pomirljivo, odrešujočo besedo, pa se morajo z isto skrbjo premakniti od okna. Ne morejo verjeti in vendar čakajo, da bo dan na dan groza pritisnila prav do teh ulic.

Med ljudi je udaril poplah. Pred hišami se nabirajo kovčki in maske, ob njih družine, ki potrpežljivo čakajo, da pride kakšen avto in jih vzame. Komaj nekaj dni je, kar smo gledali begunce na platnu, zdaj so se vlili po pariških cestah. Avto za avtom, s posteljnaki na strehah. Pešci se množijo. Ob njih se poganjajo na kolesih delavci in veliko žensk v hlačah. Pokažejo se vojaki, ki so se zgubili, brez orožja, utrujeni, z ožuljenimi nogami, nekateri v copatah, lačni. Med njimi je star častnik, ves pregret. Priganja jih in prav vidiš, kako trpi, da gleda ljudstvo njih razkroj. Ob začetku Boul'Micha se je ustavila četvorica. Ljudje so obstopili njih klop, jih sprašujejo, jim ponujajo vina, denarja. Ti izmučeni vojaki še zdaj ne morejo popustiti. »Še zmerom držimo,« zagotavljajo, kakor da čutijo, da je njih dolžnost vlivati ljudstvu zaupanje. Mimo njih porivajo družine otroške vozičke z otroki, maskami in kovčki. Še težke železne skladiščne cize dobiš, ki kar ne gredo v breg. Na njih so stare, bolehne ženske, ki so nekaj časa še same pe-

hale, potem pa so jim otekle noge odpovedale in zdaj jim je nerodno, da je ž njimi toliko truda in nadlog. Spodaj ob Seini se je ustavil postaven skavt. Kanarček, ki si ga je naložil na vozič, mu prepeva, ko da teče svet brez motnje. Po buljvarju se začnejo pomikati lepe molzne krave. Velika vimena so jim napeta, kdo ve, koliko že hodijo po trdih cestah in skozi to neskončno mesto, ki mora biti zanje hujše kakor puščava. Koliko še imajo pred sabo! Poganjači so morali to videti. Ustavili so jih pred zaprtim Luksemburgom, kjer so kmalu poblatile tlak, potem pa legle, kakor da so sklenile ostati. Zakaj naj bi šle naprej, zakaj so sploh prehodile dolgo pot do sem, ko ubežati gotovo ne bodo mogle? Ali je tudi za ljudi prav, da bežijo, da vlačijo svoje maske, otroke, kovčke, zavoje in pse do postaj, kjer čakajo že tisoči, ki bodo dosegli svoj vlak morda šele čez nekaj dni? Kaj je dobro, da se pretakajo te reke proti jugu? Pravijo, da se je že nedaleč pod mestom čisto zagnetlo. Morda bo udarila vojska prav nanje in bo tam groza največja. Kaj pa bo z mestom? Če ostanemo, ali nas ne utegne zadeti najhujše? Človek že sklanja glavo, kakor da vse nad njim besni, hrumi, poka in da se cele ulice rušijo v prah.

Če krenem s cest, ki so reke beguncev, me objame samota skoraj izumrlega mesta. Kakor da bi živeli v brezračnem prostoru. Kako se bo to končalo? Doma se zatopim v knjigo, zakaj odločil sem se, da se ne spleča vznemirjati in zgubljeni glave. Čisto pozabim na čas. Ko pa se zavem, ne morem verjeti, da je resnično, kar živimo. Če bi plavala nad mano smrt — ali bi živel res popolnoma drugače? Ali bi res zmozel vedno misliti nanjo, ali se ne bi misel ne samo včasih spustila na poti, s katerih smrti ni videti? Potem pa bi se zdrzil, se oštel, češ da ne znam uravnati življenja, kakor se spodobi. Pa taka polovična zresnjenost kaj kmalu mine, ob nji samo čutim, kako smešen in klavrn je včasih človek. Pozabim to svojo klavnost, dokler me ne zdrznejo iz rahlega spanca močni poki, ki odmevajo po mestu. Kaj se je že začelo?

Toda plaz je šel preko nas. Pravijo, da smo že čisto obkoljeni. Ko pa dospem onstran opere, že stoji tam na križišču mlad, prijazen vojak in kaže smer drvečim motorjem, ki uravnavajo in vežejo zasedajoče čete. Ali je to tisti novi svet? Morda vsaj nekaj tega novega sveta: Ni tak, kakor smo si ga želeli, pa ga bo treba sprejeti? Stražnik se je umaknil vojaku in ga gleda, kakor ga gledajo ljudje, ki si niso čisto na jasnem, da mora to biti človek. Vojaku je malo nerodno. Po ulicah drviyo motorji in avtomobili, na njih štrlijo strojnice, vojaki sedijo in držijo nabite puške. Spredaj sedi vojak s karto v roki in s samokresom v drugi, za njim nekateri slikajo. Vse gre v redu in človek postaja še bolj mračen. V to mrklost se odpre ulica proti Montmartru, ki sije v belini svojih kupol. Zasije, izgine.

Pod temi belimi kupolami, ki žarijo kakor iz drugega sveta, pada mesto.

Vrnem se mimo Notre Dame in postanem na mostu. V reki plavajo mrtve mačke in psi, neverjetno jih je. Tako klavrno ležijo njih trupla, eno je grdo nabreklo. Ubogi Parižani, ki tako ljubijo te živali — mi smo jih zaničevali zaradi te ljubezni — kako se jim je moralo trgati srce, ko so jih metali v vodo. Zdaj plavajo ta klavrna trupla kakor klavrno, porazno znamenje tega žalostnega konca.

Dvignem se in grem. Od Louvra že odmeva vojaška pesem.

IVAN HRIBOVŠEK

URA

Zamahi togi preko nas drsijo,
trinog nam uravnava misli, delo,
besede, slutnje in življenje celo,
moči se naše voljno pokorijo.

Vsi sužnji, vsi pred nami, vsi za nami,
opiramo se v obtesana vesla,
ne vemo, kam nas ladja bo zanesla,
le sopemo za svojimi rokami.

Pregibamo se v taktu neprestano,
vse misli so nam kot okamenele,
samo okovi nam budijo rano,

da trgamo se kot zveri zbesnele,
na slepo bijemo okoli sebe,
dokler nam bič telesa ne razgrebe.

Prežihov Voranc. Samorastniki. Koroške povesti. Naša založba. Ljubljana 1940.

Tudi druga knjiga koroškega pripovednika, čigar roman Požganica sem naznanil pred dobrim letom v naši reviji, spričuje, da je Prežihov Voranc (njegovo ime je seveda psevdonim in povzeto najbrže po domačem imenu avtorjeve rojstne hiše in njegovem krstnem imenu v dialektični obliki) ostal zvest glasnik in oblikovalec življenja svojih rojakov v današnjem dravograjskem okraju, kjer so morebiti socialni in narodnostni odnosi še bolj zapleteni kakor drugod po naši domovini. Poleg obsežne rudniške in kovinske industrije, ki je vsa v tujih rokah, se razprostirajo tod mogočni gozdovi, obsegajoči nad tri petine vsega površja, ki so bili do nedavnega prav tako v tujih rokah kakor rudniki in fužine. Danes tvorijo podlago zelo razvite lesne industrije in trgovine. Če pa pomislimo, da je bila ta stran dravograjskega okraja do 1918. leta del koroške dežele, tedaj spoznamo, da se k socialni problematiki tamkajšnjega človeka družijo tudi narodnostna.

Pomembno je, da je prav iz te razgibane deželice izšel poleg Andreasa edini večji talent slovenskega slovstva na Koroškem in eden naših najboljših sedanjih pripovednikov, zlasti, če pomislimo, da je tudi on samouk, ki si je svojo umetniško moč izoblikoval v življenju, ne v šolah. To ga je menda, kakor posnemam iz njegovih del, zakaj drugih virov ne poznam, dasi bi že bil čas, da bi dobili kakšno izčrpejšo študijo o njem, vrglo iz kmetiške, morebiti celo bajtarske ali najemniške družine v Kotljah blizu Guštanja v beli svet. Ne vem, ali je obiskoval kakšne šole, izvzemši ljudsko, niti mi ni znano, kaj mu je potisnilo pero v roko. Polno srce, tuj vzgled, želja po zaslužku, beda? V letnikih Vydrovega Domačega prijatelja, ki so izhajali okrog 1910. leta, sem zasledil njegove prve črtice, 1913. leta pa je priobčil že v Ljubljanskem Zvonu realistično sliko iz potepuškega življenja Tadeja pl. Spobijan, leta 1914 se je oglašil prav tam s socialno črtico Za delom. Oba poskusa pričata o dobrem poznavanju delavskega in potepuškega okolja in sta podana v pravilnem, čeprav ne posebno izrazitem jeziku. Seveda pa sta bolj spretno iztrgana fragmenta iz življenja kakor pa umetniški deli. Spričujeta pa, da je Voranc bil v tem času že dozorel človek in najbrže potujoči tovarniški delavec brez posebne socialne zavesti. Nato ga je pograbila svetovna vojska. In v njenem peklenskem vrtincu je dozorel kot človek in kot pisatelj. Sicer pa nam bo o svojih doživetjih v svetovni vojski sam pripovedoval v romanu Doberdob, ki ga kmalu izda Naša založba. Podoba je, da se je v vojnem času seznanil z idejami socialne demokracije in organizirane delavske borbe za kruh in oblast. Tako se je po vojni najbrže udeleževal v delavskem gibanju svojega domačega kraja in je izkušnje uporabljal kot snov za krajše in daljše socialne črtice, ki so izhajale po socialističnih časnikih, v ponatisu pa v knjigi Povesti (1925), nekoliko tudi v romanu Požganica (1939).

Po letu 1925 je namreč Voranc drugič izginil iz naše literarne evidence in se mi povrnil v njo vse do leta 1935, ko je zagledala v Sodobnosti beli dan njegova kmečka povest Boj na požiralniku. Tu in tam sem slišal kakšno besedo, da se je Vorancu v tem desetletju hudo godilo, toda poznavalci njegove življenjske usode so omenjali takšne politične reči, ki se v naši strahopetni literarni sredini od nekdanj prikazujejo samo z namigavanjem, zato nisem hotel siliti vanje, čeprav bi bil silno rad zvedel kaj več o njem, kakor to, kar sem mogel spo-

znati iz njegovih del. Življenje v tem desetletju je namreč dozorilo Vorančeve literarne darove in preoblikovalo literarnega diletanta v mojstrskega pripovednika.

Seveda ne smemo pozabiti tudi tega, da je bil čas Vorančevega tretjega prihoda v naše slovstvo srečno izbran. Prvič se je bil oglasil v dobi najopojnejšega razcveta Cankarjevega spiritualizma, drugič v dobi povojnega ekspresionizma, obakrat je vzbujala njegova iz stvarnosti črpajoča pisateljska domišljija vtis siromaštva in plitvosti; v tretjem desetletju našega stoletja pa je po Kranjčevih in Ingoličevih delih zavladal v našem slovstvu realizem, v katerem je moral uspeti človek Vorančeve življenjske izkušnje in pripovedne usmerjenosti.

»V desetih letih molka in beganja po vsej evropski tujini« so namreč iz domotožja in upora oživali v Vorančevi ustvarjalni domišljiji najzgodnejši in najgloblji mladostni spomini. In kljub temu, da jih je pripovedno obnavljal v prvi osebi, ali pa v obliki okvirne povesti so se mu razčistili v dvojje ali troje najbolj monumentalnih povesti našega slovstva, kakor so Boj na požiravniku, Ljubezen na odoru in Samorastniki. Te tri povesti tvorijo tudi najzlahotnejše organe naše knjige.

Voranc je svoje mojstrstvo dokazal prav pri oblikovanju tistega krhkega gradiva, katero začne obdelovati prej ali slej vsak umetnik. To so spoznanja in izkušnje otroških let. In kakor bi nam slabi, to se pravi nečimerni pisatelji radi dopovedali, da so trpeli v šolskih klopek faustovske muke, tako so za pravega umetnika, ki noče poveličanja svoje osebe, temveč življenja, podobe, sanje in slutnje mladostnega življenja neizčrpen vir umetniškega ustvarjanja. »To, kar človek doživlja v mladih letih, kar se kali skozi otrokovo dušo, to ostane odločilno pri odraslem, iz tega rastejo nagibi, dejanja,« pravi Vorančev junak Til Oplaz, ki je v svojem najglobljem jedru — avtor sam.

In kakšne so bile Vorančeve najzgodnejše izkušnje, ki nam sijejo poveličane skozi njegova dela? Življenje njegovih rojakov, morebiti celo očeta in matere ter njega samega, je bilo mučeništvo v pravem smislu besede. In to mučeništvo nam je naslikal v veličastni sliki kmečkega upornega trpljenja in upanja, v povesti: Boj na požiravniku. Človek mora občudovati monumentalno preprostost te družinske tragedije, kakor tudi njeno kleno, zdravo besedo. In s kakšno jarko lučjo je posvetil avtor v dušo naših kmečkih ljudi! Koliko dragocene življenjske moči morajo potratiti v boju z nerodovitno in preskopo odmerjeno zemljo. Mislim, da ni v našem slovstvu strašnejšega stavka, kakor je tisti, s katerim je pisatelj označil bolešt behavieh in od strašnega trpljenja zaostalih otrok, ki stoje okrog smrtne postelje umirajočega očeta trpina in tirana obenem. »Doma se mu je zopet poslabšalo in zvečer je začel blesti. Plaz mu je pritisnil kilo in čreva so se mešala, da se je krčevito premetaval po slami.«

Otroci so ga izpraševali: »Ali naj gremo po koga?«

»Po nikogar!« je omahnil oče v omotici.

In tako so bili sami priče očetovih bolečin.«

Toda Voranc nima samo srca za človeka. S silno ljubeznijo nam je prikazal tudi žival, človekovo pomočnico v borbi za kruh. Najbolj pa so me začudili njegovi opisi koroške zemlje, ki so sveži in plastični, da kar vidiš jutranje sonce nad vrhovi, doline v meglah, čutiš opojni duh lesov in slišiš njihovo pesem.

Prežihov Voranc je tudi močan oblikovalec emocionalnega življenja koroških gorjancev, kakor kažeta noveli Ljubezen na odoru in pa Samorastniki. V prvi nam prikazuje s krepkimi, naturalističnimi barvami zdravo animalsko ljubezen med neizčrpano, mogočno žensko — rodnico — Radmanco in preprostim, malce bebastim orjakom, tesarjem Voruhom. Navzlic težki in občutljivi nalogi, katero si je zastavil, se mi njegova rešitev zdi lepa in pravilna. Samo nasilna smrt Voruhova

me na koncu vznemirja, ker je preveč slučajna in kruta. Novela ima v sebi nekaj pretresljivega, mitičnega.

Izmed omenjene trojice povesti je avtorju menda najbolj pri srcu zadnja, zakaj po nji je imenoval svojo zbirko in tudi sicer razodeva ta tragedija lepote in elementarne ljubezni v mrkem, gotskem ozračju koroške vasi v prvi polovici XIX. stoletja, izredno poglobljenost, simboličnost motiva in skrbnost izdelave. In res so tudi v tem delu mogočni prizori (na primer mučenje mlade Mete, pokop njenega neusojenega moža Ožbeja itd.), vendar me nekoliko moti romantika in simbolika Vorančevega prikazovanja.

Tudi v ostalih povestih naše zbirke je mnogo lepega, novega in svežega pripovedovanja. Naj omenim samo še prvi del zgodbe Jirs in Bavh, v katerem me je globoko ganilo, kako resnično prikazuje pisatelj uk mladih juncev v jarmu pred plugom. Naj omenim, da sem vse to tudi sam doživel, ali da bi bilo mogoče to tako opisati, ne bi bil mogel nikdar verjeti, če ne bi bilo črno na belem v tej povesti. Skoda, da je v drugem delu pisatelj zabredel v ceneno simboliko in retoriko, kar se pa tiče prvega dela, je mojstrovina brez primere v našem slovstvu. Omenim naj še črtico Prvi spopad in studijo Pot na klop, ki sta pa bolj koncepta kakor dovršeni umetnini, čeprav nista brez vrlin in fines.

Mislím, da bi bila častna naloga vse slovenske javnosti, da olajša hudo življenje pisatelja takšnih estetskih in socialnih vrednot, kakršnega se je pokazal Prežihov Voranc v svoji drugi knjigi. Najsi bo tendenca njegovih kmečkih povesti ta ali ona, božica Minerva ga ljubi bolj kakor marsikoga drugega in naklanja njegovim povestim pristni sijaj prave umetniške proze. Naj bi se še dosledneje otresal vsega nebitvenega, enkratnega, da bi nam iz svoje bogate izkušnje in velike ljubezni ustvaril še več takšnih umetnin, kakor je veličastni in mepozabni Boj na požiralniku.

Anton Slodnjak.

Bogomir Magajna: Zaznamovani. Knjiga novel. Založba Literarnega kluba. Ljubljana 1940. Strani 316.

Po daljšem presledku je izdal Bogomir Magajna zopet novo zbirko novel, ki so nastale menda vse v zadnjem desetletju. Pisatelj je dal knjigi naslov Zaznamovani in tako že s tem poudaril, kakšni motivi prevladujejo v nji. Zaznamovani so po večini zgodbe ljudi, ki jih je na ta ali oni način strlo življenje. V njih srečujemo sirote brez staršev, služkinje, prostitutke, žrtve vojske in socialnih razmer, prav tako pa tudi uboge na duhu. Poleg socialnega poudarka, ki ga poznamo že iz prejšnjih avtorjevih del, je najznačilnejša vsebinska poteza pričujoče zbirke ravno psihologija manjvrednih, s katero se v toliki meri ni bavil še noben pisatelj v naši književnosti. Poleg teh zgodb, ki jih je Magajnu nudilo življenje samo, kar se vidi že iz tega, da so po večini lokalizirane v Ljubljano, Zagreb, Sarajevo in druge znane kraje, pa je avtorja privlačevala tudi priroda, zlasti planine, ki jih ponovno opisuje.

V primeri s prejšnjimi avtorjevimi zbirkami je v najnovejši knjigi viden porast realističnih motivov, vendar pa Magajna tudi v teh novelah ni zatajil samega sebe in je postal zvest svoji ljubezni do nenavadnega in romantičnega. To samo po sebi ne bi bilo zlo, čeprav je čas na splošno bolj naklonjen realizmu, če ne bi ta dualizem v razmerju do življenjske resničnosti pisatelja tolikokrat zapeljal v pretiranost in celo neverjetnost. Priznati moram, da sem prebiral in prebral najnovejšo Magajnovo knjigo s precej mešanimi občutki. Poleg odlično pisanih strani, ki pričajo ne le o nedvomni pisateljevi nadarjenosti, ampak tudi o njegovem napredku, so v nji mesta, ki so videti

prisiljena in se zde kaj malo verjetna. Ponekod ima človek občutek, da se Magajna ne more ne kot človek ne kot pisatelj rešiti iz začaranega kroga nekih mladostnih kompleksov, ki so bili v začetnih spisih še razumljivi, pa tudi opravičljivi tako v romantični snovi kakor v simboličnem slogu. Toda če so že njegove avtobiografske izpovedi po svojem alegoričnem značaju bile včasih le preveč nejasne in abstraktne, je pa prikazovanje objektivnega življenja s takimi in podobnimi sredstvi že popolnoma izumetničeno. Koliko boljši in prepričevalnejši je Magajna tam, kjer se je približal realizmu ne le v snovi, ampak tudi v načinu izražanja. Semkaj je treba prišteti zlasti »Vinograd«, ki je poleg črtice »Kako je umiral Gausit« in še nekaterih najboljša stvar v Zaznamovanih. Aktualna snov, zajeta iz srede življenja, je obdelana napeto in pregledno, z zgoščenimi umetniškimi sredstvi in predstavlja sociološko, psihološko in estetsko prav uspelo zgodbo. Če bi bil Magajna vztrajno hodil po tej poti, ki jo je nastopil že s »Slivarico«, bi bil danes najbrže večji pisatelj.

Toda prirojeni lirizem, še bolj pa nebrzdana domišljija v zvezi s strastjo do vsega nenavadnega in celó bolnega mu slej ko prej brani ne le do pravega realizma, ampak je morda tudi vzrok, da niti ne poizkuša ustvariti večjega pripovednega teksta. Toda to ni toliko hudo, saj je tudi v okviru novele mogoče podati življenje realistično in epično. Slabše je to, da Magajna ljubi raztrgano kompozicijo, a najslabše, da resnične življenjske podobe uničuje z izmišljenimi konstrukcijami. Pri tem so seveda še zmerom sprejemljivejše alegorične razlage in upodobitve različnih čustev in misli kakor aluzije na mesta iz svetovne literature, s katerimi avtor včasih tolmači ali sebe ali svoje junake. Kar zadeva motive same po sebi, je Magajna nedvomno resničen, včasih celo preresnichen. Tako imenovano resnično ozadje, ki ga pisatelj ne zakriva, tu in tam celo prevlada na škodo umetnosti. Posebno velja to za motive iz zdravniške prakse, ki so v knjigi precej pogosti in pri katerih včasih preveč sili v ospredje pisateljevo medicinsko gledanje. Rahlo moraliziranje ali pa tudi samo čustvena socialnost, v katero so zaodete nekatere teh zgodb, še nista nadomestilo za življenjsko tragiko, ki naj bi bila v njih, zlasti pa vse to ne more zakriti oblikovnih pomanjkljivosti. Ni mogoče sicer pritrditi tistim, ki se pohujšujejo zaradi nekaterih snovi, vendar pa tu in tam le odbija način, kako Magajna prikazuje nekatere življenjske pojave. Pisatelju ne moremo braniti, da nam prikazuje tudi globine življenja, a pričakujemo, da nam teh vprašanj ne rešuje brez globine.

To so nekatere pomanjkljivosti, zaradi katerih Magajnov zbirke nismo tako veseli, kakor bi je bili radi. Pisatelj nam je kljub temu z njo dal knjigo, ki vsebuje nekaj najboljših novel našega povojnega pripovedništva. Obenem pa predstavlja ta knjiga zanj mejnik, ob katerem se bo moral razgledati po poti, ki jo je že prehodil, in marsikaj zavreči, da ga ne bo oviralo pri nadaljnjem delu in razvoju.

»Zaznamovani« so izšli kot druga publikacija Literarnega kluba v lepi zunanji opremi, ki jo je oskrbela inž. arh. Marjanica Kanc-Cuček. Posebej so omembe vredne ilustracije, s katerimi je okrasil knjigo akademični slikar Riko Debenjak. Motijo le nenavadno številne tiskovne napake, ki lepi knjigi gotovo niso v prid. Francè Vodnik.

Miroslav Gorše, Dr. Valentin Zarnik, narodni buditelj, pisatelj in politik. 1940. Slovenska Matica v Ljubljani. Rokopis je priredil za tisk dr. Dragotin Lončar. Str. 236.

Doba boja med staroslovenci in mladoslovenci je doslej, če izvzamemo samo leto 1848, menda največkrat in najbolj podrobno obravnavano razdobje slovenske politične zgodovine. Lončarjeva obsežna študija v Bleiweisovem Zborniku in Prijateljev Kersnik sta postavila

osnove, na katerih sta ta dva avtorja, pa tudi drugi (Logar v Levstikovem zborniku), gradila naprej. Tudi nekaj memoirske literature imamo že za to razdobje. Ta doba je tudi v resnici zelo zanimiva, saj so se v njej polagale osnove slovenske politike, ustvarjal in spreminjal se je slovenski politični program, nastajale so oblike, ki so v nekaterih pogledih obdržale svojo moč še do danes. Zlasti pa privlači ta doba raziskovalca zaradi tega, ker smo Slovenci doživeli v njej nekaj, kar je v našem dosedanjem narodnem razvoju zelo redko: nekaj poskusov resne in stvarne, pa povsem poštene in odkritosrčne kritike javnega življenja, ki ni nastajala samo iz osebnih namenov kritika.

Vendar pa do danes opravljeno delo pri vsej svoji obsežnosti ni izčrpalo in niti ne načelo vseh najvažnejših problemov, ki se v tem času postavljajo. Če izvzamemo v nekaterih pogledih edino delo dr. Lončarja, vidimo, da so avtorji opazovali predvsem samo površino življenja. Uporabili so sicer silno množino časopisnega gradiva in analizirali po njem javne boje med posameznimi prvaki in narodne boje. Toda predmet študija, včasih bi skoro lažje rekli opisovanja, so bili predvsem politični boji v ožjem smislu besede, njihovo duhovno in gospodarsko-socialno ozadje se nam v teh delih le redko odpira. Globlje so se avtorji teh del spuščali navadno samo pri nekaterih dogodkih, ki so enako važni za naš politični, kakor književni razvoj.

Tudi Valentin Zarnik, čigar življenjepisa se je lotil Gorše, je odigral svojo vlogo v slovenskem javnem življenju v času boja med staroslovenci in mladoslovenci. Dasi je bil pri svojem delu eden od vodilnih mladoslovencev, se vendar po metodah svojega političnega dela — bilo mu je več za uspeh in za politično prvaštvo, kakor za načelno jasnost in za ravno, nezlomljeno življenjsko pot — ni ravno mnogo ločil od staroslovenskih prvakov. To, kar ga je delilo od njih, je bilo predvsem njegovo odkritosrčnejše svobodomiselnost, ki mu je pri sodelovanju s starimi nekajkrat pripravljalo sitnosti, nekoliko večja demokratičnost, in večji zagon pri postavljanju narodnih zahtev, a ta že ni bil toliko odraz njegove večje načelne jasnosti, kakor njegovega temperamenta.

Gorše je razdelil opis Zarnikovega dela in življenja v sedem poglavij. V prvem je zelo skopo podal Zarnikov življenjepisa, ki naj bi vezal ostala poglavja v celoto. A za ta namen je Gorše ostal preveč samo pri zunanostih. V drugem delu kaže Zarnikovo književno udejstvovanje. Tu našteva Zarnikove spise in podaja njihovo vsebino, v analizo in oceno se pa razen pri prvi skupini spisov (Med Vajevci) in deloma pri političnih člankih (a tu povsem nesistematično) ne spušta nikjer. V tretjem delu našteva slovenske tabore, na katerih je sodeloval tudi Zarnik in podaja kratko vsebino njegovih govorov ob teh prilikah, v četrtem poglavju podaja Zarnikovo vlogo v kranjskem deželnem zboru in v petem njegovo vlogo v ljubljanskem mestnem zastopu. V sklepnih dveh poglavjih obravnava Gorše še Zarnikovo delo po društvih in njegovo vlogo v mladoslovenskem gibanju, kjer ob koncu zanimivo odgovarja na vprašanje, zakaj Zarnik ni mogel postati politični voditelj mladoslovencev. Dejstva, ki jih navaja, razen nekaj malenkosti vsa drže in delu s te strani ni mogoče oporekati. Drugače kakor z vsebinsko, pa je z metodično stranjo knjige.

Goršetovo delo ponovno kaže, kako malo se še vedno pri nas zavedamo važnosti dobrega metodičnega prijema. O tem priča že njegova razdelitev snovi. Stvari, ki spadajo vsebinsko povsem skupaj, če si hočemo ustvariti jasno podobo o Zarnikovem političnem pogledu in delu v različnih razdobjih njegovega življenja, je porazdelil po posameznih poglavjih po zgolj zunanjih pogledih brez vsake notranje zveze. Včasih se bralcu zdi skoro kot da bere samo listke, na katerih so izpiski iz listov in zapisnikov. Če bi hoteli imeti polno sliko Zarnika,

bi nujno morali vedeti, kaj je v istem času delal in zagovarjal v dežel- nem zboru, na ljudskih taborih, v ljubljanskem mestnem zastopu in v listih s svojimi članki. Tako pa je knjiga mrtvo gradivo, marsikje zelo mučno branje, ko mora bralec iskati zvezo na treh, štirih mestih, brez tistega temperamenta, ki je bil za Zarnika tako značilen.

Druga metodična napaka je osamljenost, v kateri je Gorše pred- stavil Zarnikovo delo. Nihče si iz njegovega dela ne bo mogel ustvariti podobe, kaj je Zarnik v resnici pomenil v vseh javnih korporacijah, kjer je sodeloval, in kaj je pomenil v slovenskem narodnem razvoju. Vedel bo sicer, kdaj in kaj je govoril, a to, kaj so ti govori pomenili v celotnem delu teh korporacij, mu bo ostalo povsem nejasno. Gorše ni prav nič upošteval tega, da je človek v veliki meri samo križišče različnih vzročnih zvez in pojavov svoje dobe, in le deloma sam u s t v a r j a l e c svojega dela. Nikjer se Gorše ni poglobil v dobo samo, nikjer ni pokazal ozadja Zarnikovega dela.

Podoba Zarnika samega je razdrobljena, nejasna in preveč raz- vlečena. Problemov, ki se postavljajo znanstveniku ob študiju politika, se ni nikjer lotil. Tako se v vsem delu Gorše nikjer ni potrudil, da bi poskusil podati na primer na podlagi vseh Zarnikovih govorov in publi- cističnih spisov sistematičen razvoj Zarnikovega političnega razvoja, pogleda na različna vprašanja slovenskega narodnega življenja. Sploh je Goršetovo delo predvsem opisno, in pri tem zelo ohlapno. Avtor se ni dovolj poglobil v predmet, da bi ga lahko razumel, da bi znal virom postavljati vprašanja, ki bi poživila snov. Pripovedovanje se poživí le nekakrat, ko se je Zarnikovo delo približalo z Levstikom, ker so pač te stvari že drugje podrobno in bolj življenjsko obdelane. Drugod se pa na le preveč mestih nisem mogel orestiti vtisa, da berem samo suh referat o gradivu, nabranem z marljivim izpisovanjem, a v ozadje besed in citatov, nabranih v zapisnikih in listih, se posveti le na malo mestih. Dr. Lončar je sicer s svojo prireditvijo teksta za tisk marsikaj rešil, zlasti kar zadeva uporabo prvih virov (obravnave kranj- skega deželnega zbora); a za tako podobo Zarnika in njegovega dela, ki bi odgovarjala zahtevam znanstvene metode, bi bilo treba delo povsem na novo napisati in obravnavati marsikaj, kar je Gorše pustil ob strani, na drugi strani pa pokazati tudi vzročne zveze in več smisla za življenjsko celoto, kakor je storil Gorše.

K tehnični plati znanstvene metode bi pripomnil le to, da karak- teriziranje s citati, ki se ga je Gorše v izdatni meri poslužil, skriva v sebi dve veliki nevarnosti: snov ostane avtorju predač, tako da avtor premalo doživí življenjsko polnost obravnavanega časa ali osebe, oteži pa se tudi kritičem odnos avtorja do obravnavane osebe. To velja zlasti za politične probleme. Govori in publicistika so samo viri in če jih uporabljamo in citiramo brez stroge znanstvene kri- tike, ne bomo nikoli mogli priti do resnične in objektivne resnice, stvar, ki je prav pri novejših problemih že sama na sebi zaradi neogibne subjektivnosti zgodovinarjevega spoznanja zelo težka. Tudi pri opom- bah je nekaj nerodnosti. (Tako je glede šifre H. B. pozabil Gorše po- vedati, da jo je razrešil že Prijatelj v LZ 1924, str. 153, drugje citira mesto strani: LZ 1924, »junij«!)

Kljub metodični neizdelanosti pa je Goršetova biografija dr. Zar- nika vendar prinesla nekaj novih podatkov. Časopisno gradivo, ki ga uporablja, je bilo sicer v glavnem že vse znano in uporabljeno, zato bistvenih novosti knjiga ne vsebuje. Nove so samo nekatere po- drobnosti, posnete po Obravnavah kranjskega deželnega zbora. Vred- nost dela sicer ni v obdelavi Zarnikovega političnega profila, ki je bil njen prvi namen, a vendar je na podlagi prvih virov ob Zarniku podal Gorše nekaj podob iz kranjske deželne zbornice in je zbral raz- tresene podatke o mladoslovenskem prvaku, dasi jim ni znal vdihniti

duha. Delo bo lahko služilo kot koristen biografski pripomoček pri delu za poglobitev slovenske politične zgodovine. A pri tem bodo morali nastopiti zopet zgodovinarji z modernimi sredstvi svoje metode, s preciznostjo svojega preiskovanja, z resnično in pravo poglobitvijo v snov in s točnim znanstvenim izrazoslovjem. Literarno-politično-zgodovinski šoli, ki jo je uvedel pri nas dr. Prijatelj, se moramo sicer zahvaliti, da je predelala ogromno časopisno gradivo, toda danes je že nujno potrebno, da se premakne metoda slovenske politične zgodovine na višjo raven. Ob zgolj epigonskem uporabljanju Prijateljeve metode se bo pa to težko izvršilo, dasi je potrebno ne samo v korist slovenske zgodovinske znanosti, marveč tudi v korist slovenske narodne vzgoje.

Bogo Grafenauer.

Majolika. Na razstanku osmošolcev klasične gimnazije v Mariboru. Cirilova tiskarna. Maribor 1940.

Današnji čas skoraj da ni čas romantično nadahnutih almanahov, s katerimi so se lahko včasih postavljali osmošolci. V zborniku sodobnega dijaštva si želimo pričevanj iz kope sodobnih problemov, sodobnih teženj, misli in vznemirjanj. V nasprotnem primeru se pričanja ljudem dozdevati, da je vse skupaj napisano kar mimogrede in da knjiga ne pomenja dokumentarne vrednosti rodu, ki ga hoče tak zbornik predstavljati.

Majoliki brez dvoma manjka pravih dokumentov, ker se je času izmaknila. Ta zbornik ni znal najti svoje prave podobe v kopici problemov, ki brez dvoma žive v današnjem dijaštvu vsaj v toliki meri, kot je nekdanje čase živel v njih mik po slovstvenih.

Če so se pa almanahovci iz kakršnih koli načel odločili le za lepотно pisarijo, bi morali v svoje peresovanje uvesti nekaj novega, ne le samozadovoljstvo z odsviti znanih literarnih umetnin.

Med najboljše stvari zbornika spada proza Jožeta Čakša, Boštjanek. Odlikuje jo smisel za lepотно učinkovitost jezika, za jezikovne melodije in plastično prikazovanje snovi. Čeprav marsikje spominja na gledanja naših pisateljev, je vendar zajel vsebino z mekim sebi lastnim podajanjem. Škoda da motijo lepo berilo črke, ki v vsej svoji slovesnosti nikakor niso primerne za navadno prozo. Poleg Čakševe novele zastopa v zborniku nevezano besedo samo še Stanko Janežič z začetniško črtico Nedelja je pa naša. Ves ostali prostor tanke Majolike zavzemajo pesmi.

O njih bi se moglo reči, da ne pričujejo za pesniško globokost pri posameznih ustvarjalcih. Ni vsak globok človek globok besedni ustvarjalec. Paradoks je, da mladostna doba ni naklonjena pravi poeziji. Mladostnik iz zmedenosti svoje razbolele mladosti, iz samoosveščanja, občutja zapostavljenosti, pozabljenosti in vrenja krvi kriči in se sili k izpovedovanju. Tako so mladostnikove pesmi prej izpoved kakor pa umetnine, prej želja po odkritosrčnem izrazu kot pa pesniška ustvarjalnost.

Dušan Humar je najboljši v pesmi 1940, Janežič je zanimiv s pesmijo Klopotci. Med vsemi ima Beata Linznerjeva na sebi še največ pravih pesniških osnov in pesniškega mika. Bogdan Pogačnik prehaja iz prijetne naivnosti v prebolele pesniške izraze (Promenada). Franjo Štabuc ima dve pesmi: Naša vas in nad Našo Grabo; Milan Venišnik pa zaključuje mlado zbirko. Venišnik je v treh pesmicah pokazal, da še najboljše najde izmed vseh mladih poetov prava občutja, ki še malo niso tako razbita kakor občutja njegovih tovarišev. Skoraj bi bilo boljše, da mladi ustvarjalci ne bi sprejeli v Majoliko risanih portretov.

Jože Brejce.

ADAM, KJE SI?

„Četudi mora dober človek včasih povzročati drugemu bolečine, ne bo storil tega nikoli samo zaradi neke ideje.“

Lippert (Bohinjski teden, str. 71).

V Reviji Katoliške Akcije, glasilu določene skupine, je dr. Janez Jenko objavil spis »Na valovih iracionalizma«, s katerim je hotel — tako priča podnaslov članka — povedati svojo besedo o Bohinjskem tednu 1959. Toda te besede mož ni povedal, pač pa se je takoj v začetku ustavil »pri važnem, zelo odločilnem ideologu zarjanske smeri, — kakor pravi — uredniku svobodne slovenske revije Dejanja, g. profesorju Edvardu Kocbeku.« Dokazati je hotel, da so »mnogotere njegove misli sorodne z mislimi pripadnikov nekrščanskih filozofskih smeri bergsonizma in eksistenčne filozofije« in da je pod njihovim vplivom »zapisal nekaj trditev in zahtev, ki nasprotujejo zdravi resnici in katoliškemu nauku«.

V tem smislu je najprej ugotovil, da Kocbek zato ne more k resnici, »ker je izgubil ravnotežje«, to se pravi, ker ga je »neuravnovešenost gnala v skrajnost«. Potem pa je v devetih poglavjih skušal analizirati moje neuravnovešeno gledanje na človeka in njegov smoter, moj »boj proti razumu in zakonitosti«, dokazati, da imam »razdralne, s krščanstvom nezdržljive nazore«, da sem »na robu modernizma«, da sem »v polnem toku iracionalizma«, da sem zakrivil »do sedaj menda najgrši pamflet na KA v Sloveniji«, da sem v narodnem pojmovanju blizu nemškemu narodnemu socializmu in da je moja »iracionalistična filozofija enako nasprotna krščanstvu kakor dialektični materializem«.

Že iz teh grobih očitkov more vsakdo spoznati, da imamo opravka z menavadnim pisanjem. Kdor ga more prebrati, lahko spozna iz njega, da teži njegov avtor bolj v intelektualno poenostavljanje in pomirjanje samega sebe, kakor v pravično gledanje na življenje in sočloveka.

Povedati moram, da sem takrat, ko sem spis prebral, predvsem občutil v njem pomanjkanje avtorjevega človečnostnega čuta. Prvič je bilo, da se je nekdo kritično lotil mojih zadnjih člankov; pravico sem imel do upanja, da se bo to zgodilo v duhu dopolnjevanja ali razumevanja ali vsaj v duhu »taktike osvajajoče krščanske ljubezni«. Tu pa stojim zdaj pred pisanjem, katero ne pripušča dialoga.

Zato moram najprej načeti vprašanje o odgovornosti. Predpogoj odgovornosti je namreč povezanost z resničnim in vrednostnim svetom, z obema. Odgovornost ni polna, če se odločam samo po razmerju do resničnega sveta, pomanjkljiva pa je ravno tako, če se odločam le po razmerju do vrednostnega sveta. Obveznosti, ki jih imam posebno kot zgodovinski človek do svoje okolice, naj ne izražajo le načelnost, ampak morajo izražati predvsem človečnost. Seveda se kljub temu javlja skušnjava, da človek zoperstavlja svet zgolj svoji logični zamisli. Tega ne dela iz svobode, temveč iz vezanosti. Reči je zato treba, da človek v svojih odločitvah ni svoboden takrat, kadar teži zgolj v znanje in preglednost pa pri tem ne pokaže človečnostnih naporov po celokupni obveznosti. Značaj odgovornosti manjka vsakikrat, kadar človek — bodisi aktivistično, bodisi reflektivno — le samega sebe

¹ RKA, I, 262.

potrjuje in ne gre iz sebe v svet in življenje, da bi se tam resnično srečal s sočlovekom in svetom ter odprl z njima dvogovor. Ernst Michel pravi: »Če pa hoče človek prevzeti odgovornost, mora najprej prelomiti s trmastim samoodločanjem, preboleti individualistično ostanje v svojem jazu in se spreobrniti, da začne prisluškovati klicem od zunaj, življenju sočloveka.«²

Najhujšo napako v pojmovanju odgovornosti — in najznačilnejšo za način svojega mišljenja — je zagrešil dr. Jenko pač s tem, da je prezrl zgodovinsko pogojenost svojih ugotovitev. Zanimivo je, da se pomanjkanje dr. Jenkove odgovornosti krije z glavno napako njegovega mišljenja. V kulturno-političnih člankih, ki jih dr. Jenko navaja, sem se dotikal slovenske stvarnosti: hotel sem ji priti blizu, videti jo v njeni zgodovinski povezanosti, posebno v napakah in slabostih. Nihče mi — upam — ne more očitati, da me pri tem nepopolnem delu ni vodila želja po spoznanju sodobne usode slovenstva, po krepitvi slovenskega razmerja do življenja, po poglobljanju slovenske človečnosti. Vznemirjala so me torej sama aktualna slovenska vprašanja. Povsod sem se postavljajal na stališče »hic et nunc«, tu in zdaj. To sem moral storiti, kakor vsakdo, ki hoče spoznati zgodovinska gibalna našega življenja. Toda to je vendar pravilno stališče resničnega človeka. Moje stališče je stališče predvsem človeka v Slovincu, stališče življenja, ki rabi okrepitve najprej iz naravnih virov, če hoče biti baza za duhovno dopolnitev človeka in zgodovinsko uspešnost naroda. To je stališče slehernega kulturno-političnega vzgojitelja, ki zna razlikovati med naravo in nadnaravo. Če se torej namenoma gibljem v zgodovinskih kategorijah in uporabljam zgodovinsko pogojeno vrednotenje, ko govorim o slovenskem človeku, njegovi kulturi in politiki, ne delam tega zato, ker bi omalovaževal večnostni vidik, ki ga dr. Jenko istoveti z brezčasnim, ampak zato, da bi med Slovenci razživel najprej strast po življenju, po življenju namreč, ki v njem odločujemo o vsej svoji usodi in svojem smislu. Dr. Jenko bi torej le takrat pravilno ravnal, kadar me ne bi sodil z vidika absolutnosti, ampak stopil z menoj vred v čas in prostor ter se soočil z mojimi trditvami sredi gradiva, ki ga nudi slovensko življenje. Zato, ker se zavedam, da so moji borni članki skušali šele nakazati slovensko problematiko, bi bilo mnogo bolj koristno, če bi dr. Jenko raje soočil moje mišljenje postavim o slovenskem človeku s svojim raziranjem o njem, ali če bi nam za razliko od mene povedal, kako on misli o slovenski kulturi ali o slovenski politiki ter tako nadaljeval delo, ki ga je začel pred leti s svojimi tovariši pri pisanju idejno-zgodovinske študije »Iskanje«.³

Toda postavlja se vprašanje, zakaj dr. Jenko ne upošteva zgodovinskosti in usodnosti niti v svojih člankih niti v svojih sodbah o njih? Zakaj se mu spoznanja svojih člankov zdijo nevarna? Ali samo zato, ker ne izražajo načelnega, brezčasnega statičnega vidika, ampak se postavljajo v čas in prostor, in ker izražajo zgodovinsko povezanost narodovega in človekovega življenja s svojimi polarizacijami in procesi? Pogledati je treba globlje in reči, da govori iz dr. Jenkovih stavkov napačno pojmovanje resnice. Pri njem imamo opravka z miselnostjo, ki vidi resnico v sistematizaciji in kategorizaciji in ki hoče v ta namen razvrednotiti življenjske individualnosti in zgodovinske stvarnosti ter jih videti zgolj v njihovih idealnih likih, bodisi da imajo pozitiven ali negativen predznak. V svojih člankih je dr. Jenko iskal seveda predvsem negativne idealne like ter izvršil veliko pojmovno čiščenje. Toda to čiščenje je iluzorno, ker ne služi inkarnirani

² Ernst Michel: *Lebensverantwortung aus katholischem Glauben*, Lambert Schneider, Berlin 1957; str. 17.

³ »Naši razgledi na vprašanja sodobnega časa in človeka«. Izdalo in založilo »Cirilsko društvo ljubljanskih bogoslovcev« Ljubljana 1952.

resnici, ampak racionalnim abstrakcijam. Jedro vsega je torej pojmovanje resnice.

Jaz pravim: »Ni resnice, ki bi ne bila zgodovinska resnica, časovno in prostorninsko pogojena resnica, kajti v sleherni mora sodelovati zgodovinski človek.«⁴ Iz vsega članka, ki govori o razmerju človeka do njegovega življenja, je jasno, da imam v mislih življenjsko funkcionalnost resnice, njeno smiselnost, ki se takoj zgubi, ko govorimo o resnici brez zveze s človekom. Ko bi dr. Jenko pravično upošteval moje razvidno stališče, posebno stavek, da »je uresničitev človekovega življenja vezana na izpolnitev časovnih nalog«, bi ne mogel zapisati, da moj gornji stavek »izključuje logično, občeveljavno, nadčasovno, absolutno resnico«.⁵ Tako monomansko govorjenje izraža le strast po varnosti, po absolutni in udobni varnosti, ki je za človeka mnogo bolj nevarna kakor preveliko poudarjanje negotovosti, ki mi jo očita ravno dr. Jenko. Pot v gotovost ne vodi preko spoznanjskega pomirjanja in razumske razvidnosti, ampak preko vedno novih, izpostavljenih in napornih doseganjih ravnotežja. Težišče življenja je v vezanju spoznanja in delovanja. V samologičnem delovanju in abstraktnem konstruiranju je treba videti miselno arheologijo, beg v norme, sisteme in ideologije.

Posledice oslABLJENE, enostranske odgovornosti pri dr. Jenku ni videti torej le v tem, da omejuje ali celo dejansko zanika usodnost, ampak tudi v dejstvu, da nastopa z razumom tako, da razvrednotuje resničnosti sploh. Dr. Jenko ne samo, da ni razumel zgodovinsko pogojenega smisla mojih člankov, ampak je v svojem spisu nastopal z intelektom mehanično, zgolj organizatorno: njegove miselne operacije se kljub navideznemu sistemu odvijajo brez tistega reda, ki upošteva samovrednost dejstev in vrednot, vzdržuje njihovo zveznost in teži najprej po naravnem skladju resničnosti. Dr. Jenko neprestano uhaja v krščansko metafiziko in iz nje nenaravno in brez potrebe sodi o zadevah, čeprav ne kažejo prvenstveno metafizično ali celo versko spornost, ampak odpirajo avtonomne probleme, ki se dajo rešiti v imanentnem območju. Moja spoznanja o slovenskem človeku, o ideološkem univerzalizmu, o razumarski mehaniki mišljenja, o normativni kulturi, o neučinkoviti narodni politiki pa so nastala v določenih slovenskih razmerah in le iz teh določenih slovenskih razmer jih je mogoče razumeti in soditi. Preden jih torej nekdo hoče vrednotiti po lestvici vrednot, ki mu jo daje njegov miselni sistem, mora najprej na vsak način upoštevati njihovo vsestransko zgodovinsko pogojenost, to je njihovo usodnost in enkratnost. Dr. Jenko pa prihaja od splošnega na posebno, najprej vzame mehanični kalup in ga natakne zgodovinskemu pojavu, potem pa izvrši sodbo s svojimi velikimi analizami in načelnimi vrednotenji, mesto da bi izhajal od posebnega na splošno, kakor vsako življenjsko umovanje.

Zavedam se, da tak postopek dr. Jenka ni slučajen, ampak skrajno simptomatičen. Na dnu takega mišljenja sta mezaupanje do življenja in bojazen pred resničnostjo. Tu smo dvignili zadnjo zaveso: resentment, ki v nietzschejanskem smislu prepaja spiritualistično elito. Zato je dr. Jenku sumljivo stvariteljsko osebno življenje, zato odklanja besede o dejavnosti, sproščevanju in izpolnjevanju enkratne osebnosti, zato mu je nevarno spoznavanje izvirnega slovenskega življenjskega smotra. Zato se skriva za logično resnico. Zato so mu citati, ki jih je nabral po mojih spisih, zadosten dokaz za bogokletne in smrtonosne filozofije, od ateizma, agnosticizma, pozitivizma in materializma do intucizma, relativizma, subjektivizma in iracionalizma. Vsa ta znamenja

⁴ Dejanje, III str. 3, 4.

⁵ RKA, I str. 169.

kažejo, da taka zgolj obrambna miselnost razsaja s posebno močjo med nekaterimi krščanskimi razumniki in da je ravno dr. Jenko eden od predstavnikov tistega mišljenjskega tipa, proti kateremu se borim.

Po vsem tem bo jasno, da ne vodim borbe proti razumu, ikakor hočejo to povedati dr. Jenkova grozna odkritja, ampak nastopam proti racionalizmu, kadar razumemo pod njim izključno ali nenaravno izživljanje razuma. Nastopam proti intelektualističnemu omejevanju človekovega bistva in proti intelektualističnemu izrabljanju življenjskega boja, proti statični kulturi, ki predstavlja le še žalostno osvobojanje resničnosti s pojmi, ker navaja duha, da si pripravi udobno domovanje v logičnih kategorijah in da ostaja le med njimi, brez naslanjanja na izkustvo in brez neposrednega razmerja do skrivnosti. Proti racionalizmu nastopam, ker predstavlja najrafiniranejšo maske in skrivališča, kamor se človek zateka pred življenjsko odgovornostjo, ker omejuje človekovo neposrednost in slabi osnove njegovega osebnega, socialnega, verskega in narodnega življenja. Že Sorel je dokazoval, da maksimum konservativnega spiritualizma vedno odgovarja maksimumu družabnega licemerstva in celo krivice. Tistemu bralcu, ki bo nad to polemiko sicer zmajeval z glavo, češ saj se ne splača odgovarjati tako neživljenjskemu in zaradi tega nenevarnemu piscu, bi komično dejal, da se proti takemu racionalizmu borim še prav posebej zato, ker je bistveno povezan s starim svetom, ker se skriva v njem, okrepljajoč reakcionarne sile povsod tam, kjer je potrebno najprej osvoboditi človeka in njegovo osebo.

In močno se mi zdi, da se v takem dr. Jenkovem pisanju skriva resnično še nekaj več od zgolj nerodnega pisanja. Edvard Kocbek.

„SVOBODNA VZGOJA“ — „VZGOJA K SVOBODI“

Res ne vem, kako pride vprav dr. Jenko do tega, da razbira moje pedagoške nazore in loči »pšenico od ljulike«. Priznam njegov trud, da bi obvaroval našo mladino pred pohujšanjem modernih pedagoških nazorov. Vendar bi rad prepričal dr. J., da je skrb za pravilno rast naše mladine tudi v meni zelo živa pa me vendar ne ovira, da bi ne iskal načinov, po katerih bi zaživela mladina osebnejše in vrednejše kulturno in posebno še religiozno življenje. Saj bi mogel smisel svojega pedagoškega prizadevanja izraziti tako-le: poiskati načine in sredstva za oblikovanje človeka z njemu danimi in njemu primernimi, torej s specifično človeškimi sposobnostmi. Zato sem izoblikoval svoj pojem izobrazbe in vzgoje, ki sem ju skušal psihološko utemeljiti.

Dr. J. argumentacija proti mojim nazorom me ne zadovoljuje in bi ji laična, tudi Vebrova psihologija mogla dati mnogo vidikov za poglobljenejši in pravilnejši način gledanja vzgojne, predvsem vzgojno-psihološke problematike. Ker pa tudi sam stremim po čim večji jasnosti, naj ob dr. J. kritiki podam še te-le misli:

1. Duhovna svoboda mi nikdar ni pomenila človekove neobrzdanosti, temveč posebno stanje, v katerem se zavestno ali podzavestno poslužujem svojih duhovnih sposobnosti, predvsem sposobnosti racionalnega in iracionalnega spoznanja. Nisem pedagoški naturalist, vendar priznavam kljub dejstvu izvinnega greha sposobnost samostojnega in pravilnega spoznanja najrazličnejših kulturnih vrednot. Tudi dr. J. je bil pri pisanju svoje kritike tako duhovno svoboden.

2. V vzgojstvu priznavam mesto pokorščini. Točno pa ločim: a) hočem biti pokoren in b) moram biti pokoren. Vzgajati pomeni po mojem pojmovanju pripraviti človeka do tega, da bi hotel ubogati, zavest o zunanji nujnosti pokorščine pa pripravlja dresura.

3. Priznavam resničnosti in vrednosti imanentizem ter z njim

avtonomijo kulture. Vse, kar je logično, ima imanenco resnice, in vsakdo, ki je res estet, pošten, socialen itd. človek, doživlja imanenco vrednosti, ne ker jo doživlja, temveč zato, ker imajo vrednote svojo imanentno in stvarno vrednost. Kot krščanski človek pa sem v različnih člankih (tudi v Dejanju) določil odnos med to logično in vrednostno imanenco ter med Bogom, kot virom resnice in vrednosti.

4. Ne razumem, zakaj je prišel v dr. J. kritiko mojih pedagoških nazorov odstavek o šušmarstvu v vzgoji.

5. K vzgojnemu cilju papeža Pija XI., ki bi ga mogel nadomestiti z različnimi zelo neposrednimi Jezusovimi in Pavlovimi izreki o vzgoji (Bodite popolni..., Oblecite novega človeka... itd.), sem hotel s svojim razpravljanjem o duhovni svobodi pokazati v smislu moderne psihologije in pedagogike pot in sredstva za doseg takega cilja. Ta pot se mi je pokazala v izoblikovanju kultiviranega, notranje poštenega in duhovno svobodnega človeka, ki bi ga res po svojem pojmovanju tudi jaz imenovali »krščanski aktivist«.

6. Nikdar nisem odvezal religioznim izrazom njihovega svetostnega pomena.

7. Kljub temu, da nisem spoznavno-teoretični subjektivist ali individualist, čutim vendar močno potrebo, da posebno v naših dneh, ko na vseh straneh tlačijo vrednost poedinčeve osebe, lko se tako često proslavljata podređitev in disciplina, lko nastaja masa mesto organizirane družbe poedincev, močno poudarim pomen osebe in individualnosti. Ločim egocentrični subjektivism od upoštevanja človekove individualnosti, kar je smisel personalizma, predvsem krščanskega, tudi po papežih priznanega personalizma.

8. Neposredne pristnosti zadnjega odstavka dr. J. kritike sem resnično vesel.

Dr. Stanko Gogala.

ZA JASNOST POJMOV

Bohinjski teden ni ostal brez odmeva v naši javnosti. Mnogi so ga pozdravili z navdušenjem in odkritim veseljem. Kajpada so tudi nekateri, ki bi radi zmanjšali njegov pomen; kjer le morejo, se zaletavajo ob prireditelje, predavatelje in Zbornik, ki kot očiten dokument priča o tistih svetlih in nepozabnih dnevih v Bohinju. Na poti so jim celo poročila, ki so jih prinesle nekatere revije kakor Dejanje, Čas, Mladika. Njihovo vrednost bi hoteli zmanjšati na ta način, da jih imenujejo »pohvale« in, kar je značilno, celo »lastno hvalo«, čeprav je sedaj dokazano, da je to le sumničenje (Ml., pl. 9). Tem poročilom postavljajo nasproti ocene, ki naj bi bile »objektivne« in »stvarne«. Eno izmed takih »ocen« predstavlja menda tudi članek »Bohinjski teden 1939«, ki ga je priobčil dr. A. Zupan v tretji številki »Revije Katoliške Akcije«. Poglejmo na kratko, kako je s tisto objektivnostjo in stvarnostjo, ki jo ta revija pogreša pri Dejanju, Casu, Mladiki in drugod. Za zgled bom obravnaval le mesto, kjer pisec govori o mojem članku »Slovenstvo in katoličanstvo« (str. 252). Takoj naj povem, da niti ena moja misel ni obnovljena točno in opremljena z razlago, ki ne bi bila krivična.

Pisec najprej pravi, češ da sem v omenjenem predavanju podal »svoj nazor o kulturnem slogaštvu«. Ta trditev je popolnoma netočna, kajti jaz v omenjenem članku sploh nikjer ne govorim o slogaštvu, ampak le o sintezi, ki je pa bistveno nekaj drugega. Kaj si predstavljam pod »slovensko sintezo«, sem, upam, povedal dosti jasno. To sklepam zlasti iz tega, da so me mnogi popolnoma pravilno razumeli. Če pa A. Zupan iz mojega članka tega ni razbral, bi mu moralo zadostovati tole mesto v Zborniku: »Slovenska skupnost... kajpada ne more

biti osnovana na svetovnonazorski nestrpnosti, prav tako pa je ne smemo zamenjavati z brezidejnim in narodno ter duhovno življenjem je hromečim slogaštvom« (str. 141). Še točneje pa bi se bil lahko poučil o tem, kaj mislim jaz o slogaštvu, iz članka »Nekaj pripomb k slovenskemu vprašanju (DS, 1933, 440), ki ga na koncu navajam med drugim kot dopolnilo k svojemu predavanju in ki bi ga šel objektivno in vesten kritik vsaj gledat, zlasti če mu kaj ne bi bilo jasno. Tam govorim ne le o »nezdravem slogaštvu«, ampak pravi dobesečno takole: »Popolnoma se strinjamo, če se kdo bori zoper resnično zlo, na primer zoper način naše nekdanje svetovnonazorske borbe, zlasti kakršna je bila na politični ravni. Nezrelo in idejno šibko ter zato škodljivo za slovenstvo pa je, če se kdo bori zoper idejno diferenciacijo sploh. Ločitev duhov, ki mora seveda biti odkritosrčna ter res duhovna in zato ne sme v nobenem primeru nasprotovati etosu človečanstva, ni namreč samo nujna posledica našega odnosa do resnice, marveč je hkrati tudi pogonska sila medsebojnega tekmovanja, življenjske dinamike in razvoja. — Ideal, za katerim moramo Slovenci danes in vsevilj stremiti, je resnična narodna sinteza, a ne slogaštvo in brezidejnost.«

Prav tako je neresnično, če pisec pravi, češ da meni kultura ni ideja, ampak le »kvaliteta«. Jaz pa vendar ponovno in s poudarkom govorim o kvaliteti in ideji vsega kulturnega življenja (Z, str. 65/6), o imperativu kulture prav tako kakor o imperativu ideje (str. 64), o dvojnosti naravnega in metafizičnega elementa v kulturi (str. 66; prim. tudi članek »Ideja in kvaliteta« v DS, 1930). Potemtakem kajpada ni nič čudnega, če pisec napačno predstavlja bralcem »RKA« moje nazorje o avtonomiji kulture. Namesto da bi točno podal moje misli o tem, rajši vzklika: »Kakor da bi bila ta avtonomija absolutna in ne samo relativna, kakor da ni od svetne kulture višjih vrednot.« Ta »kakor da« nepoučenega bralca seveda kaj lahko zapelje v zmoto, da vse to trdim in zagovarjam jaz, tem bolj ker se pisec sklicuje na Aleša Ušeničnika in silab Pija IX. Pri tem pa je najbolj čudovito to, da še nikoli in nikjer ni bilo večjega soglasja, kakor je med tem silabom pa med Ušeničnikovimi in mojimi nazori. Poglejmo torej, koliko je vreden trojni Zupanov »kakor da...«

Kakor da ne pravim jaz: »Tudi mi priznavamo, da je narodnost (kultura) avtonomna; pravimo le, da ni absolutna, ker bi to nasprotovalo ideji Boga.« (Z, str. 66.)

Kakor da ni moje razločevanje »kulture« in »religije«, oziroma kulture in nadkulture (str. 66) načelno istovetno z Ušeničnikovim razlikovanjem svetne in metafizične (etične in religiozne) kulture (prim. dr. A. Ušeničnik, Katoliška načela, Naša pot XV, str. 176 sl.).

Kakor da bi to moje pojmovanje kakor koli soglašalo z 80. stavkom v silabu Pija IX.: »Romanus Pontifex potest ac debet cum progressu, cum liberalismo et cum recenti civilitate sese reconciliare et componere« (Rimski papež se more in mora sprijazniti in pobotati z napredkom, z liberalizmom in z moderno civilizacijo).

Kdor sumniči, naj rajši poprej dokaže, da sem kdaj koli zagovarjal misel, da se morata sprijazniti Cerkev in kultura v tistem smislu, kakor to razumejo zagovorniki liberalizma in kakor je to obsodil papež Pij IX.

Isto, kar za razmerje med svetovnim nazorom in kulturo, velja tudi za razmerje med svetovnim nazorom in narodnostjo. Opirajoč se na prejšnje zmotne ugotovitve, mi očita pisec, ki se bori zoper »zmedo pojmov« — pod ta naslov sem namreč prišel skupaj z dr. Stankom Cajnkarjem — še nadaljnje »zmedene« nazore. Takole pravi: »Zahtevano narodno slogaštvo pomeni za katoličane gojiti narodno skupnost z nasprotniki katolicizma, torej s tistimi, ki hočejo v na-

rodu izvesti popoln laicizem, ki hočejo po nauku liberalizma izriniti iz javnega življenja sleherni vpliv Cerkve ali pa po nauku komunizma uvesti v slovenski narod boljše-vistično brezboštvo« (podčrtal jaz). Priznati moram, da sta sofisticirana miselnost in metoda, ki naj nasprotnika v očeh bralcem diskreditirata, dosegla v navedenih stvkih svoj višek. Kar zadeva »zahtevano slogaštvo«, o tem je bilo že spredaj dovolj jasno povedano, kako in kaj. Toda tudi narodna skupnost, kakor jo zagovarjam jaz, nima nič opraviti z »narodno skupnostjo«, kakor mi jo očita dr. A. Zupan. Res je sicer, da zagovarjam misel o narodni skupnosti, o skupni narodni kulturi in delu zanjo; sam dr. Zupan priznava: »Skupno narodno delo je mogoče v posameznih primerih. Kadar gre za konkretne narodne potrebe, zadeve in cilje, je včasih narodna skupnost lahko naravno potrebna. Toda narodna skupnost v vsem je pa nemogoča.« Kdaj in kje pa sem jaz zagovarjal narodno skupnost »v vsem«? Iz zgoraj omenjenih Zupanovih besed sledi, da sem zagovarjal misel o sodelovanju z nasprotniki katolicizma tudi glede »popolnega laicizma« ter sodelovanje s komunisti celo glede boljše-vističnega brezboštva«. Tudi če bi bil jaz bolj splošno govoril o narodni skupnosti, bi bilo tako sklepanje nedovoljeno, kajti liberalizem s svojim laicizmom in komunizem z boljše-vističnim brezboštvom nikakor nista atributa narodnosti. Vse to spada v svet idejne opredeljenosti, v svet, o katerem sem se jaz menda dovolj jasno izrazil. Kakor že drugod, tako sem tudi v članku »Slovenstvo in katoličanstvo« poudaril ne le, da je idejna diferenciacija nujna (Z, str. 60, 64), ampak tudi, da je treba zmerom odkrito, pogumno in brez kompromisa izpovedati svoj nazor (Z, str. 61). Ali mar ne govorim o nepomirljivem nasprotju idej, čeprav seveda sem mnenja, da je prišel čas, da se v nasprotju z dosedanjimi zablodami »borimo za novo, veliko slovensko sintezo, ki nam bo omogočila življenje v duhu in pravičnosti, ljubezni in spoštovanju med seboj« (Z, str. 67).

Zaradi tega je popolnoma nedosledno, če se dr. Zupan v tej zvezi sklicuje na razsodbo Pija X. v prepornem vprašanju glede delavskih organizacij. Med drugim je tam (Singulari quadam 24. sept. 1912) rečeno tudi tole: »Seveda — pravi papež potem, ko je priporočil predvsem društva na katoliški podlagi — pa s tem moče reči, da bi katoličani ne smeli delovati za skupne delavske koristi skupno z nekato-ličani.« Kajti če sicer poskrbe za to, da kot enotna katoliška društva ohranijo v sebi versko moč, »v zvezi z drugimi društvi lahko z večjim poudarkom zastopajo delavske koristi« (glej dr. A. Ušeničnik, Quadragesimo anno, Naša pot XXI, str. 62). Ne vem, v čem naj bi bilo nasprotje med temi pa med mojimi pogledi.

V zvezi s tem naj na koncu opozorim na besede, ki jih je govoril papež novoporočencem letos dne 7. avgusta: »Čeprav so zmotna prikazovanja v več primerih bolj plod lahkomiselnosti, nemarnosti ali slabih informacij, kakor zlobe, pa bi morali pisatelji posebno v današnjem času pomisliti, da je treba vsako stvar zadostno pretehtati... Noben pisatelj, kaj še krščanski, ne sme rušiti svete dediščine resnice...« (Glej S, 10. avg. 1940.)

Francè Vodnik.

DROBNA POROČILA O KNJIGAH

Dr. Tomaž Furlan: Poslednje vzmeti zgodovine. Tiskarna Sava v Kranju, 1940.

V temperamentno pisani razpravi opisuje avtor najprej funkcijo svetovnih nazorov, kakor si jih predstavlja on, potem opisuje le dva najmočnejša, idealizem in materializem, ugotavlja njuno sorodnost, njuno zgodovinsko preživelost in nastop tretjega svetovnega nazora, ki ne predstavlja več projekcije človekovih želja, ampak je izraz duševnega stanja velikih ljudskih skupin, ki jih imenujemo narode in ki jih pregibljejo tajni goni.

Narod mu je najbistvenejša, skoraj edina oblika zgodovine, kulturen individuum z določeno politično hierarhijo, s smislom in željo po ustvarjanju. V vsakem narodu ločimo le dva razreda: duhovno-vodilni in gmotno-vodeni razred. Stanovi: fevdalno-plemiški, trgovsko-meščanski in industrijsko-delavski predstavljajo zaporedoma vodeče razrede v enem in istem narodu.

Vse te razredne volje so mu eno ter isto razredno hotenje za doseg absolutne oblasti. Svetovni nazori so mu bojna gesla teh bojujočih se razredov.

V nasprotju z marksisti, ki trdijo, da so narodi zgodovinske kategorije določene epohe, namreč epohe prodirajočega kapitalizma, trdi, da so narodi in njih porajanje neodvisni od produktivskih sredstev, kajti zadnje vzmeti njihovega zavestnega prebijanja ne ležijo zunaj, ampak znotraj teh narodov. Zato pledira za sintetično in organsko podobo sveta, za dopolnilo znanosti, ki je v 19. stoletju hotela z vsemi pripomočki izmeriti otipljivi svet v smislu materializma, ki je govoril, da se svojstva zgodovinskega človeka izpreminjajo skupaj s tokom družabnega razvoja, ki ni odvisen od vzrokov, ležečih v človeku, marveč od tistih, ki leže izven njega.

Konec razprave je mnogo manj jasen. Premalo je razvidna njegova trditev, da je nacionalizem kot svetovni nazor ravno tako materialističen in da se ideološke razlike med boljševidmom in nacionalizmom od leta do leta zmanjšujejo. Zato izzvenijo zadnji stavki prilizno pesimistično, ko v bližnji bodočnosti nakazuje spet samo golo borbo za oblast. Tudi uvodno vprašanje o svetovnih nazorih je preveč poenostavljeno.

Josip Horvat: Ante Starčević, Binoza Svjetski pisci. Zagreb 1940.

Zgodovinar A. Horvat je napisal do sedaj že dve zanimivi knjigi »Kultura Hrvata kroz 1000 godina« in »Politička povijest Hrvatske«. Zdaj je obdelal eno samo domačo osebnost, A. Starčevića, človeka, ki je v teku 19. stoletja morda najbolj vplival na duhovni in politični razvoj Hrvatov. Starčević je obnovitelj hrvatske narodne misli, obenem pa eden največjih hrvatskih piscev ter najizvirnejših njihovih mislecev.

Njegovo življenje je bilo morda najbolj dramatično, kar jih pozna novejša hrvatska zgodovina. V tej knjigi je obseženo njegovo življenje od rodne vasi pod Velebitom do groba v Šestinah pod Sljemenom. Njegovo borbeno življenje in njegova dela nam razodevajo enovito miselnost, ustvarjanje pripadnikov in delovanje nasprotnikov, vso dobo od Jelačića do Khuena. Knjiga govori torej o najusodnejši dobi hrvatskega razvoja.

Pisana je deloma na temelju še neobdelanega zgodovinskega gradiva. Hrvatom je odkrila ponosne strani njihove polpreteklosti. Zato naj bi to knjigo brali tudi Slovenci, saj je že na primer Janez Ev. Krek opozarjal Slovence na Starčevića.